

Посібник з питань прав дитини в цифровому середовищі для органів державної влади

www.coe.int/children

Будуємо Європу
для дітей та з дітьми

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Посібник з питань прав дитини в цифровому середовищі для органів державної влади

для підтримки впровадження
Рекомендації CM/Rec(2018)7
Комітету міністрів Ради Європи
про принципи дотримання,
захисту та реалізації
прав дитини в цифровому середовищі

Посібник підготували:
Соня Лівінгстон
Єва Лівенс
Джон Карр

Видання французькою:
*Manuel pour les décideurs politiques
sur les droits de l'enfant dans
l'environnement numérique*

Усі запити щодо відтворення чи перекладу всього або частини цього документа належить адресувати на Директорат з питань зв'язку (F-67075 Strasbourg Cedex або publishing@coe.int). Будь-яку іншу кореспонденцію стосовно цього документа слід надсилати Генеральному директоратові з питань демократії

Дизайн обкладинки та верстка:
Департамент з питань документації та публікацій (SPDP), Рада Європи
Цю публікацію не відредаговувала редакція Департаменту з питань документації та публікацій з метою виправлення друкарських і граматичних помилок.

Фото: © Shutterstock
© Рада Європи, листопад 2020 року
Надруковано в Раді Європи

Довідник підготували такі автори в тісній співпраці з Секретаріатом підрозділу Ради Європи з прав дітей:

Соня Лівінгстон, професор соціальної психології, катедра медій та комунікацій, Лондонська школа економіки та політології (LSE), Велика Британія

Єва Лівенс, професор права та технологій, Гентський університет, Бельгія

Джон Карр, міжнародний радник з питань захисту та безпеки дітей в інтернеті, Велика Британія

У процесі підготування люб'язно надали коментарі

Лаура Ферола, представниця італійського органу з нагляду за дотриманням законодавства про захист персональних даних, Рим, Італія

Крістіана Карлетті, професор міжнародного публічного права, Університет Рома Тре, Рим, Італія

Делегація Бельгії в спеціальному комітеті Ради Європи з прав дитини (CAHENF (2019))

Зміст

ПЕРЕДМОВА	5
КОРОТКІ НАСТАНОВИ ЩОДО РЕКОМЕНДАЦІЇ СМ/REC(2018)7 ДЛЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ	7
РОЗДІЛ 1. ОЗНАЙОМЛЕННЯ З РЕКОМЕНДАЦІЄЮ ТА КЕРІВНИМИ ПРИНЦИПАМИ	9
1. Про що цей посібник?	9
2. Чому була потрібна рекомендація?	9
3. Що таке «Рекомендація Ради Європи» та як її готують?	10
4. Як Рекомендація стосується міжнародних і європейських правових норм?	10
5. Яка мета цього посібника?	11
6. Означення ключових термінів	12
7. Які інформаційно-комунікаційні технології стосуються прав дітей?	13
8. Що кажуть діти?	14
9. Про що свідчать факти?	15
10. Яка структура цього посібника?	17
РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНА СИСТЕМА	19
1. Законодавча база	19
2. Політичні та інституційні бази	22
3. Співробітництво та координування на національному рівні	28
4. Основоположні принципи	31
РОЗДІЛ 3. ПРИНЦИПИ РОБОТИ НА ПРАКТИЦІ	37
1. Доступ до цифрового середовища	37
2. Право на свободу вираження поглядів та інформації	40
3. Залученість, право брати участь в іграх і право на збори та об'єднання	43
4. Особисте життя та захист даних	46
5. Право на освіту	54
6. Право на захист і безпеку	58
7. Засоби правового захисту	65
РОЗДІЛ 4. МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ТА КООРДИНАЦІЯ	67
1. Ратифікація та впровадження конвенцій ООН / РЕ	67
2. Співробітництво з іншими державами	67
3. Співробітництво з Радою Європи	68
4. Співробітництво з міжурядовими органами, транснаціональними мережами та іншими міжнародними організаціями	69
РОЗДІЛ 5. ВЗАЄМОДІЯ З КОМЕРЦІЙНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ В ОБ'ЄКТИВІ: ДОСЯГНЕННЯ В ГАЛУЗІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ (ШІ) ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ ПРАВ ДІТЕЙ	71
	77

Передмова

З часу ухвалення Комітетом міністрів Ради Європи «Керівних принципів поваги, захисту та реалізації права дитини в цифровому середовищі» у 2018 році їх оцінили як одні з найвсеосяжніших комплексів стандартів і керівних принципів у цій галузі. Керівні принципи врівноважують захист дітей у цифровому світі з просуванням їхніх позитивних прав як кінцевих споживачів цифрових технологій у їхньому особистому праві.

З огляду на дедалі важливішу роль, яку сучасні інформаційно-комунікаційні технології відіграють у житті дитини, необхідні заходи для забезпечення рівного та безпечного доступу до них. Якщо використовувати їх розумно, цифрові технології надають величезні можливості та переваги для навчання дітей, дозвілля, доступу до інформації та участі у рішеннях, що їх стосуються.

Цей посібник має на меті допомогти державним органам влади, що формують політику у сфері прав дитини в цифровому середовищі. Він підтримує збалансований погляд і підхід в ухваленні політичних або стратегічних рішень стосовно дому, школи чи суспільної сфери. Посібник, виданий через два роки після ухвалення керівних принципів, прагне підтримати важливі повідомлення та рекомендації, які в них пропагуються, а також забезпечити всіх зацікавлених сторін інструментами та контрольними списками, щоб упевнитися, що жоден основний аспект не був або не буде нехтуватися під час законодавчих і політичних процесів.

Доповнюючи керівні принципи, опубліковані 2018 року, та їхню адаптовану для дітей версію «Дізнайся про свої права в цифровому середовищі», опубліковану в травні 2020 року, посібник підкреслює важливість спільного підходу для всіх державних органів, громадянського суспільства та приватних зацікавлених сторін. Незалежно від того, чи просувають його через національне законодавство, чи стратегічне партнерство, добробут дітей у цифровому середовищі повинен стати метою, якої спільно прагнуть усі зацікавлені сторони у 21 столітті.

Сучасні діти та молодь – цифрові громадяни більше, ніж будь-яке покоління до них, і хоча ніхто не народжується спеціалістом з цифрових технологій, усіх дітей та молодь потрібно підтримувати, щоб вони освоїли «цифрову грамотність». Ось чому права дитини в цифровому середовищі – основа стратегії Ради Європи з прав дитини (2016–2021) і залишатимуться основним завданням нової стратегії (2022–2027), яку тепер готує Керівний комітет Ради Європи з прав дитини (CDENF).

Цей посібник, який доповнено матеріалами багатьох експертів та організацій, допоможе особам різного походження, які ухвалюють рішення, створити

цифровий світ, який істинно поважає, захищає та здійснює права дитини в цифровому середовищі.

Один із головних викликів цієї галузі – те, що технології постійно розвиваються. А що законодавство та політичні стратегії намагаються відповідати їхнім темпам, то найкраща стратегія – це, з одного боку, інтегрувати права дитини в розвиток технологій та їхнє застосування, а з іншого — постійно стежити за розвитком, щоб мати можливість реагувати на нові виклики. З огляду на це в посібнику також розглянуто питання, які набули значення після ухвалення керівних принципів, як-от штучний інтелект.

Сподіваюся, що цей посібник стане повсякденним інструментом для всіх, хто працює в цій галузі або чий рішення впливають на дітей у цифровому середовищі. Нещодавня криза, пов'язана з Covid-19, нагадала нам про важливість цифрових технологій у житті дітей. Водночас криза виявила та посилила нерівність, яку не можна ігнорувати.

Усі діти мають законне право на захист, участь та надання послуг, і наша колективна відповідальність — зробити ці права реальними в будь-якому середовищі, зокрема й у цифровому!

Снежана Самарджич-Маркович
Генеральний директор з питань демократії Ради Європи

Короткі настанови щодо рекомендації cm/ rec(2018)7 для органів державної влади

Державам – членам Ради Європи важливо встановити комплексну стратегічну національну базу для координування, оцінювання та реалізації політики.

Цифрове середовище наскрізне за своїми наслідками для прав дітей. Ціла низка державних органів та відомств буде нести відповідальність за різні сфери політики, які безпосередньо впливають на права дітей та цифрове середовище. Дуже важливо призначити орган влади або створити механізм координування, щоб забезпечити їхнє ефективне узгодження та взаємодоповнення, а також щоб держава безпосередньо взаємодіяла з усіма відповідними державними та приватними зацікавленими сторонами.

Щоб скеровувати держави, зокрема регіональні та місцеві органи влади, такі принципи та права (частково викладені в Конвенції ООН про права дитини) застосовуються до всіх розділів Керівних принципів:

- ▶ Усі дії та рішення повинні керуватися тим, що відповідає найкращим інтересам дитини;
- ▶ Усі дії та рішення повинні враховувати здібності дитини, що розвиваються;
- ▶ Усі дії та рішення повинні забезпечувати, щоб не було дискримінації щодо дитини;
- ▶ Діти мають право бути вислуханими з питань, що їх стосуються.

Шість основоположних принципів роботи допомагають організувати зусилля під керівництвом держави щодо дотримання, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі:

- ▶ Доступ до цифрових технологій необхідний, щоб забезпечити здійснення дитиною повного спектра прав, зокрема, для навчання, інклюзії та розвитку дитини.
- ▶ Свобода вираження поглядів охоплює право дитини створювати, публікувати та діставати доступ до різноманітної інформації.
- ▶ Свобода об'єднань та зібрань поряд з правом брати участь в іграх основоположна для того, як діти навчаються, розвивають громадянську свідомість і користуються іншими основними правами.
- ▶ Особисте життя дітей, зокрема їхні особисті дані, повинні бути захищені, щоб забезпечити їхні коротко- та довгострокові інтереси та розвиток.

- ▶ Право на освіту сьогодні охоплює цифрову грамотність, а також можливості та ресурси для навчання в цифровому середовищі.
- ▶ Право на захист і безпеку в цифровому середовищі лежить в основі всіх прав дітей, бо ризик заподіяння шкоди в цифровому середовищі має реальні наслідки для добробуту дитини.

Забезпечення та засоби правового захисту повинні бути доступними для дітей як власників прав у межах відповідальності суб'єктів владних повноважень, зокрема держави, юридичних осіб та інших відповідних суб'єктів.

Для реалізації шести принципів роботи на практиці слід розробити цілу низку засобів правового захисту для усунення умов, за яких існує загроза або порушуються права дитини в цифровому середовищі. Деякі потенційні посягання найкраще усунути за допомогою превентивних заходів – вони можуть охоплювати безпеку та конфіденційність – за допомогою моделі, яку впроваджують у послуги та пристрої інформаційного суспільства, та за допомогою освіти. Інші суб'єкти також відгукнуться, адже вирішальне значення має те, щоб забезпечити зручні для дітей і доступні механізми відшкодування. Попри те, що слід пам'ятати про принцип запобігання, скрізь, де це можливо, заходи повинні бути обґрунтованими та потрібно повідомляти про них шляхом безпосереднього обговорення з дітьми.

Важливо співпрацювати з основними міжнародними установами та комерційними підприємствами

Цифрове середовище мережеве і глобальне, хоча його прояви можуть бути різними в кожній країні та контексті. Ефективні дії для забезпечення прав дітей вимагають значних зусиль з боку держав, міжнародних організацій і підприємств. Транснаціональне, міжгалузеве та міжнародне співробітництво зміцнюватиме ресурси в державах і створить додаткову цінність на міжнародному рівні.

Розділ 1

Ознайомлення з Рекомендацією та Керівними принципами

1. Про що цей посібник?

У липні 2018 року Комітет міністрів Ради Європи ухвалив свою **Рекомендацію CM/Rec(2018)7 щодо Керівних принципів поваги, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі** (далі – Рекомендація). Цей документ містить перші у світі вичерпні рекомендації для держав щодо прав дітей у цифровому середовищі.

Рекомендація – важливий результат **Стратегії Ради Європи з прав дитини (2016–21)**. Як зазначено в Стратегії: «Цифровий світ пропонує дітям безмежні можливості навчання і зв'язку, а також реальні проблеми, які держави-члени повинні розв'язувати комплексно і відповідно до Стратегії Ради Європи щодо керування інтернетом 2016–2019. Рада Європи надаватиме настанови та підтримку державам-членам у забезпеченні участі дітей, захисті та дотриманні прав дітей у цифровому середовищі»¹. Тож, у посібнику містяться настанови та підтримка особам різного походження, що формують політику.

2. Чому була потрібна рекомендація?

Цифрове середовище складне і може зазнати швидких, а часом і непередбачуваних змін. Воно всіляко змінює життя дітей, що приводить до можливостей і ризиків для їхнього добробуту та здійснення прав людини². У преамбулі Рекомендації Рада Європи визнає, що інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) – важливий інструмент у житті дітей для освіти, соціалізації, вираження, залучення та розвитку, проте водночас їх використання може породжувати ризики, зокрема насильство, експлуатацію та жорстоке поводження³.

Рекомендація містить вичерпні настанови, що визначають, як держави можуть забезпечити підтримку та наставництво для дітей, на яке вони мають право під час знайомства та користування цифровим середовищем, поважаючи їхні права та гідність. Ці настанови визнають, що на дітей будь-якого віку (до 18 років) впливають способи використання ІКТ іншими людьми та установами. Настанови охоплюють зобов'язання держав і відповідальність інших зацікавлених сторін, зокрема міжнародних, національних, регіональних, місцевих установ та підприємств.

1. Стратегія Ради Європи з прав людини (2016–2021), ст. 20.
2. Преамбула.
3. Преамбула.

3. Що таке «Рекомендація Ради Європи» та як її готують?

Рекомендацію CM/Rec(2018)7 ухвалив Комітет міністрів, головний орган Ради Європи, що ухвалює рішення. Рекомендація не обов'язкова для 47 держав – членів Ради Європи, однак вона надає основу та пропозиції, які уряди повинні впроваджувати на національному рівні. Це результат офіційного та всеосяжного процесу обговорення, у якому брали участь усі держави-члени. Його результатом став консенсус та зобов'язання застосувати Рекомендацію.

Основний текст Рекомендації підготував Спеціальний комітет з прав дитини (CAHENF) та Редакційна група спеціалістів з питань дітей та цифрового середовища (CAHENF-IT). Під час цього процесу велися консультації з міжнародними організаціями та комерційними підприємствами. Крім того, важливе те, що з дітьми в семи країнах Європи, як і з організаціями з захисту прав дітей і соціальними службами, безпосередньо консультувалися з метою відображення та представлення тривог дітей. Контроль за виконанням Рекомендації забезпечує Керівний комітет з прав дитини (CDENF).

4. Як Рекомендація стосується міжнародних і європейських правових норм?

Рекомендація підтверджує зобов'язання держав-членів забезпечити, щоб кожна дитина користувалася всім спектром прав людини, відповідно закріплених у Конвенції ООН про права дитини (UNCRC), у Конвенції Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод (ETS №5) та їхніх відповідних протоколах⁴.

Вона також враховує обов'язки та зобов'язання, викладені в інших відповідних міжнародних і європейських конвенціях, як-от, на рівні Ради Європи, у переглянутій Європейській соціальній хартії (ETS №163), Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованим опрацюванням персональних даних (ETS №108), Конвенції про кіберзлочинність (ETS №185) та Додатковому протоколі до неї щодо криміналізації актів расистського та ксенофобського характеру, вчинених через комп'ютерні системи (ETS №189), Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (CETS №197), Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (CETS №201), Конвенції про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (CETS №210).

Іншими словами, хоча сама Рекомендація не обов'язкова для виконання, багато її положень спираються або відображають уже обов'язкові правові конвенції Ради Європи. Багато з них також базуються на національних законах і нормативних актах, залежно від держави. Насамкінець, Рекомендація враховує резолюції та декларації Комітету міністрів та Парламентської асамблеї Ради Європи в цій галузі.

4. Преамбула.

5. Яка мета цього посібника?

Цей посібник має на меті допомогти державам – членам Ради Європи, і особливо законодавцям та іншим «нормотворцям» (зокрема урядам і парламентам на центральному, регіональному та місцевому рівнях), а також науковим спільнотам, правозахисним відомствам і відповідним організаціям громадянського суспільства в застосуванні Рекомендації СМ/Rec(2018)7 та *Керівних принципів поваги, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі*. Визнано, що органи державної влади на різних рівнях співпрацюють з багатьма іншими суб'єктами, зокрема з комерційними підприємствами та відповідними міжнародними органами, під час розроблення політики та практики щодо прав дітей, пов'язаних з цифровим середовищем. Отже, посібник визначає інших зацікавлених сторін, з якими держави-члени могли б або повинні взаємодіяти для імплементації настанов, і наводить конкретні узгоджені дії для співпраці держав із зацікавленими сторонами та допомагає їм виконувати свої обов'язки.

Посібник створений зручним і практичним. Він визнає, що держави вже можуть вживати цілу низку заходів, і пропонує «додаткову цінність» в об'єднанні в єдиному цілісному і всеосяжному документі широкого спектра питань, які слід розв'язати, щоб забезпечити дотримання, захист і реалізацію прав дітей у цифровій ері, що швидко розвивається. Він пояснює, як можна сформулювати національну систему та політичні стратегії, консультує щодо того, як важливі принципи роботи та заходи можна застосувати на практиці, та підкреслює, як можна вдосконалити міжнародну співпрацю. У кожному розділі зазначено застосовні правові стандарти. Контрольні списки дозволяють детально оцінити процес впровадження державами.

В основі Рекомендації лежать три основні очікування від урядів держав-членів, а саме⁵:

- ▶ «переглянути законодавство, політику та практику, щоб забезпечити їх відповідність до рекомендацій, принципів і подальших вказівок, викладених у додатку до цієї Рекомендації, сприяти їх реалізації в усіх відповідних сферах та оцінювати ефективність заходів, вжитих через регулярні інтервали, за участю відповідних зацікавлених сторін» (Рекомендація 1);
- ▶ «вимагати від підприємств нести відповідальність за дотримання прав дитини в цифровому середовищі та вживати заходів з імплементації й заохочувати їх до співпраці з відповідними державними зацікавленими сторонами, організаціями громадянського суспільства й дітьми, беручи до уваги відповідні міжнародні та Європейські стандарти та принципи» (Рекомендація 3);
- ▶ «співпрацювати з Радою Європи шляхом створення, впровадження та моніторингу стратегій та програм, які поважають, захищають і реалізують права дитини в цифровому середовищі, та регулярно ділитися прикладами стратегій, планів дій, законодавства й належної практики, пов'язаних із виконанням цієї Рекомендації». (Рекомендація 4)

5. Преамбула.

Окрім надання настанов державним органам влади, цей посібник має на меті відповісти на занепокоєння тих, хто побоюється, що підтримувати права дітей у цифровому середовищі надто складно, або що дії держави можуть бути неефективними, непропорційними, занадто швидко застаріти, або спричинити непередбачувані негативні наслідки. Це зроблено завдяки прагматичним настановам і порадам (зокрема у вигляді контрольних списків), а також вказуючи на значну кількість визнаних і відповідних правових стандартів, і цілу низку цінних ресурсів для їхнього тлумачення та впровадження.

6. Означення ключових термінів

Дитина

Згідно з означенням у Керівних принципах «дитина» – це будь-яка особа віком до 18 років. Це означення відповідає статті 1 Конвенції ООН про права дитини. Зауважте, що, хоча Конвенція ООН про права дитини означає це для держав, де повноліття досягається раніше, звичайний вік повноліття у державах-членах Ради Європи становить 18 років⁶, попри те, що різні держави застосовуватимуть різні маркери зрілості в підлітковому віці⁷.

Права

Розглядаючи права дитини в цифровому середовищі, Рекомендація та керівні принципи стосуються основоположних прав людини, як зазначено в підрозділі 1.4. Це відрізняється від того, що в розмовній мові називають «цифровими правами» (як, наприклад, «право на видалення з пошукової системи» або «право на доступ до інтернету»).

Вказуючи на обов'язок держав поважати, захищати та виконувати права дитини в цифровому середовищі, Рекомендація спирається на мову міжнародного права в галузі прав людини⁸:

«Міжнародне право в галузі прав людини встановлює зобов'язання, яких держави повинні дотримуватися. Ставши сторонами міжнародних угод, держави беруть на себе зобов'язання та обов'язки згідно з міжнародним правом поважати, захищати та здійснювати права людини. Зобов'язання поважати означає, що держави повинні утримуватися від втручання або обмеження реалізації прав людини. Зобов'язання захищати вимагає від держав захищати людей та групи від порушень прав людини. Зобов'язання здійснювати означає, що держави повинні вживати позитивних заходів та сприяти здійсненню основних прав людини».

6. Рада Європи, Рекомендація CM/Rec(2012)2 Комітету міністрів державам-членам щодо участі дітей та молоді у віці до 18 років (ухвалена Комітетом міністрів 28 березня 2012 року на 1138-му засіданні заступників міністрів).
7. Рада Європи, Резолюція (72)29 про зниження віку повної дієздатності (ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 1972 року на 213-му засіданні заступників міністрів). Див. також публікацію Агенції Європейського Союзу з питань основоположних прав (FRA) «Вимоги щодо мінімального віку в ЄС».
8. Див. вебсайт ООН з міжнародного права у галузі прав людини.

Цифрове середовище

Не існує простого означення цифрового середовища. Це пов'язано з тим, що воно стає дедалі ширшим і різноманітнішим, продовжує змінюватися та впроваджувати інновації, і по-різному проявляється в різних країнах і контекстах. Керівні принципи пропонують широке означення, що охоплює інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), зокрема інтернет, мобільні й пов'язані з ними технології та пристрої, а також цифрові мережі, бази даних, матеріали та послуги⁹. Це означення сформульовано так, щоб охопити безліч конкретних явищ, серед яких є ще не винайдені, та такі, назви та дії яких з часом можуть змінюватися. Це здійснено для того, щоб Рекомендація якомога довше не втрачала актуальності. Поняття «середовище» має на меті охопити масштабність і взаємозв'язок інформаційно-комунікаційних технологій у міру того, як вони закріплюються в повсякденному житті дітей.

7. Які інформаційно-комунікаційні технології стосуються прав дітей?

2017 року кількість будинків у Європі, зокрема будинків з дітьми, які були під'єднаними до інтернету, була найбільшою у світі, хоча існують значні відмінності та нерівність у доступі та користуванні як у межах країни, так і поза нею¹⁰. Як коментує Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ), «Існують такі відмінності як у навичках дітей, так і серед дорослих, наявні дані свідчать про те, що цифрові нерівності не питання покоління, а існуюватимуть і в майбутньому».

Доступ через комп'ютер щоразу більше доповнюється або навіть замінюється доступом через смартфон. Тим часом під'єднані пристрої («Інтернет речей») стають дедалі популярнішими, охоплюючи цілу низку розумних домашніх пристроїв, під'єднані іграшки, одяг та інші повсякденні предмети (медичні прилади, побутові прилади, сенсори автомобілів, пристрої для запису тощо). Гарнітури з доповненою та віртуальною реальністю, робототехніка та інші технологічні інновації стають дедалі важливішими в житті дітей. Доступ до інтернету означає доступ до спектра матеріалів і послуг, які стрімко розширюються, підкріплені складною мережевою економікою третіх сторін. Вони, своєю чергою, покладаються на алгоритмічне опрацювання або аналіз даних, штучний інтелект і транснаціональні операції, а також на особисте профілювання та маркетингову діяльність. Роздумуючи, які інформаційно-комунікаційні технології стосуються прав дітей, важливо врахувати не лише ті, якими користуються діти, а й ті, якими користуються інші – фізичні особи чи установи.

Взяті разом, усі ці способи використання впливають на контекст, у якому зростають діти, змінюючи ризики, з якими вони стикаються, для свого добробуту, і численні можливості, що відкриваються перед ними. Наприклад, якщо дитина не має доступу до технологій, які використовує більшість її однолітків, якщо

9. Керівні принципи, розділ 1.

10. Джерело: ІТУ (2018) *Вимірювання інформаційного суспільства 2018*. Зверніть увагу, що МСЕ (ІТУ) означає Європу як 50 країн, які значною мірою збігаються з державами – членами Ради Європи.

в дитячому садку опрацьовують персональні дані дітей, які перебувають під їхньою опікою, або якщо потенційні зловмисники застосовують технології, про які дитина не знає, права дитини можуть бути порушені.

■ Запитання для розгляду:

- ▶ Які ІКТ найбільше використовують діти у вашій країні?
- ▶ Які нерівності існують у доступі та користуванні різними групами дітей (наприклад, відповідно до віку дитини та раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших поглядів дитини, її батьків чи законних опікунів, національного, етнічного чи соціального походження, майна, інвалідності, народження чи іншого статусу)?
- ▶ Які ІКТ використовують на сайтах чи послугах, якими користуються діти (наприклад, у дитячому садку, школі, бібліотеці, медичному центрі)?
- ▶ Які є нові та потенційні ІКТ, і чи є достатньо даних для відстеження та оцінювання їхнього поширення, прийняття та ймовірних наслідків?
- ▶ Чи існують інші способи, за допомогою яких цифрове середовище може позитивно чи негативно впливати на права дітей?

8. Що кажуть діти?

У процесі розроблення Рекомендації були враховані думки дітей відповідно до статті 12 Конвенції ООН про захист прав людини та Рекомендації Ради Європи CM/Rec(2012)2 щодо участі дітей та молоді віком до 18 років. За результатами формальної перевірки проаналізовано вісім звітів (з Хорватії, Кіпру, Чехії, Німеччини, Угорщини, Італії, Румунії, України) на підставі безпосередніх консультацій з дітьми щодо їхніх прав у цифровому середовищі¹¹. Згідно з аналітичним звітом, «Попри різноманітне і різне походження дітей ... вони висловлювали схожі погляди та давали однакові рекомендації стосовно кількох питань». Приклади дитячих поглядів:

«Коли ми старіємо, ми стаємо розумнішими та краще розуміємо інтернет, а також маємо кращі права в інтернеті». (Хорватія)

«Доступ до інтернету повинен бути загальним благом, а не привілеєм». (Італія)

«Ми проти дискримінації за віком». (Україна)

«Нам дійсно важливо мати можливість брати участь не лише в повсякденному житті, але й в інтернеті, особливо в соціальних мережах, де ми залишаємося на зв'язку зі своїми друзями». (Чеська Республіка)

«Діти мають право на участь в іграх, розмовляти зі своїми друзями та досліджувати своє життя» (Україна)

11. Рада Європи (2017) [It's our world: children's views on how to protect their rights in the digital environment](#).

Занепокоєння та рекомендації дітей на основі консультацій у восьми країнах

- ▶ Діти однакові в тому, що кожен повинен мати доступ до інтернету, а також що певний доступ повинен бути безплатним і недискримінаційним.
- ▶ Вони цінують доступ до інтернету для навчання, ігор, спілкування та самовираження. На підтримку цього найпоширеніший заклик дітей – навчання цифрової грамотності в державній програмі.
- ▶ Діти усвідомлюють своє право на гру, але різняться у своїх поглядах про види ігор та їхню бажану кількість в інтернеті.
- ▶ Діти визнають важливість своїх можливостей, що розвиваються, усвідомлюючи, що з віком вони краще розуміють цифрове середовище.
- ▶ Рівність надзвичайно важлива для дітей, а особливо для вразливіших груп та осіб, які найсхильніші до дискримінації, такі як особи з особливими навчальними потребами, етнічні меншини та неповнолітні без супроводу.
- ▶ На повазі до приватного та сімейного життя особливо наголошували вразливі групи, як, наприклад, діти, що шукають притулку, наголошували на важливості підтримувати зв'язок.
- ▶ Найголовніше занепокоєння було пов'язане з захистом даних і правом на особисте життя. Пов'язуючи це з безпекою, діти хвилюються про те, як їхні фотографії можуть бути неналежно використані, або як зловживання їхньою особистою інформацією може призвести до того, що вони постраждають у режимі офлайн, у їхньому «реальному житті».
- ▶ Вони закликали до індивідуалізованих, зрозумілих умов і положень, інших заходів, щоб вони могли самостійно ухвалювати рішення щодо взаємодії з вебсайтами та додатками.
- ▶ Діти цінують підтримку і настанови батьків та опікунів, але вони також наголошують на важливості зважених, а не надмірно захисних заходів.
- ▶ Знаючи про такі ризики в мережі, як кібербулінг, грумінг і риторика ненависті, діти закликали до отримання більше інформації та кращих джерел підтримки, бо часто вони не знають, куди звернутися по допомогу, коли це потрібно.

9. Про що свідчать факти?

Зусилля з метою дотримання, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі повинні ґрунтуватися на надійних та актуальних даних. Хоча таких даних не завжди достатньо, в основі цього посібника лежать найкращі наявні свідчення та експертні знання. Попри те, що цифрове середовище продовжує впроваджувати інновації та розвиватися, багато результатів досліджень залишаються досить стабільними та слугують розумною основою для розроблення політики та практики. Наприклад, основними п'ятьма висновками мережі з 33 країн «EU Kids Online» у 2014 році¹² були такі:

12. EU Kids Online Final Report (2014). З того часу ці висновки були підкріплені звітом «EU Kids Online 2020»: <http://www.lse.ac.uk/media-and-communications/assets/documents/research/eu-kids-online/reports/EU-Kids-Online-2020-10Feb2020.pdf>.

1. Що більше дітей користуються Інтернетом, то більше цифрових навичок вони набувають, і вище підіймаються «сходами онлайн-можливостей» для здобуття переваги.
2. Далеко не все користування інтернетом корисне: ймовірність отримання користі для дитини залежить від її віку, статі та соціально-економічного статусу, від того, як її підтримують батьки, та від позитивного контенту, доступного для неї.
3. Користування, навички та можливості дітей також пов'язані з ризиками в інтернеті; що більше таких, то більше ризику шкоди; отже, зі збільшенням користування інтернетом потрібно дедалі більше зусиль, щоб запобігти зростанню ризику.
4. Не всі ризики призводять до шкоди: ймовірність того, що дитина засмутиться або їй завдадуть шкоди через інтернет, частково залежить від її віку, статі та соціально-економічного статусу, а також від її стійкості та ресурсів, щоб впоратися з тим, що відбувається в інтернеті.
5. Також важливу роль відіграють батьки, школа та однолітки, а також національне регулювання, забезпечення контентом, культурні цінності та система освіти.

Проблема полягає в тому, що наявні факти зазвичай більше змальовують досвід старших дітей у багатших країнах – і вони не завжди актуальні. Однак продовжують проводитися нові дослідження, і науково-експериментальні дані розширюються¹³.

Для ефективного розроблення та реалізації політики необхідні дані, бо вони можуть, серед іншого:

- ▶ визначити поширеність, характер та розповсюдження проблем;
- ▶ встановити точку відліку та відстежити масштаби та характер змін;
- ▶ оцінити, чи корисні втручання, чи ні;
- ▶ перевірити припущення та протидіяти мітам та непорозумінням;
- ▶ інформувати про спрямування ресурсів за демографічними, географічними чи іншими факторами;
- ▶ зібрати та представити погляди тих, кого недостатньо враховано в державній політиці;
- ▶ розкрити прихований досвід або відмінності в перспективі;
- ▶ інформувати про ухвалення рішень і надати показники для оцінювання результатів.
- ▶ Критично аналізувати проблеми та пропонувати альтернативні шляхи їхнього вирішення

13. Серед корисних посилань: Council of Europe (2016). Mapping of media literacy practices and actions in EU-28; United Nations (Ed.), *Ending the torment: tackling bullying from the schoolyard to cyberspace* (ст.115-122), New York: Office of the Special Representative of the Secretary-General on Violence against Children; UNICEF (2017). *State of the World's Children: Children in a digital world*. New York: UNICEF, Deloitte and Ipsos MORI (2019) *2nd Survey of Schools: ICT in Education*. Brussels: European Commission.

Серед ключових організацій, що надають відповідні наукові дані, є:

- ▶ Програма Європейської комісії «Кращий інтернет для дітей» (Better Internet for Kids),
- ▶ проекти «EU Kids Online» та «Global Kids Online»,
- ▶ ІСМЕС (Міжнародний центр пошуку зниклих та експлуатованих дітей)¹⁴,
- ▶ Міжнародний союз електрозв'язку (ITU) (Департамент статистики; Захист дітей в інтернеті),
- ▶ ОЕСР (OECD),
- ▶ ЮНЕСКО (UNESCO),
- ▶ ЮНІСЕФ (UNICEF).

10. Яка структура цього посібника?

У розділі 2 викладено важливість створення комплексної та стратегічної національної бази, за допомогою якої держави, зокрема національні, регіональні та місцеві органи влади, можуть забезпечити дотримання, захист та здійснення права дитини в цифровому середовищі. Він супроводжує і повинен розглядатися разом із розділом 4 (Національна система) Керівних принципів.

У розділі 3 наведено пояснювальні та практичні вказівки щодо кожного з принципів діяльності, які становлять основну частину Керівних принципів. Він іде поряд та повинен розглядатися разом із розділом 3 (Принципи роботи та заходи) Керівних принципів.

Розділ 4 пояснює ширший міжнародний контекст, щоб скерувати держави до ключових міжнародних організацій, які підтримуватимуть їхні дії та з якими їм слід співпрацювати. Він супроводжує і повинен розглядатися разом із розділом 5 (Міжнародне співробітництво та координація) Керівних принципів.

Розділ 5 визнає, що комерційні підприємства – вирішальні суб'єкти, коли мова йде про цифрове середовище. Він об'єднує обов'язки комерційних підприємств, щоб дати настанови державам у виконанні їхніх зобов'язань щодо прав дітей у цифровому середовищі.

Є чотири трансверсальні або наскрізні теми, що частково спираються на основоположні принципи Конвенції ООН про права дитини та стосуються всіх розділів:

- ▶ усі дії та рішення повинні керуватися тим, що відповідає найкращим інтересам дитини;
- ▶ усі дії та рішення повинні враховувати здібності дитини, що розвиваються;
- ▶ усі дії та рішення повинні забезпечувати те, щоб не було дискримінації щодо дитини;
- ▶ діти мають право бути вислуханими з питань, що їх стосуються.

У більшості розділів конкретні питання, які повинні розр'язати особи, що ухвалюють рішення під час розроблення законів, політичних стратегій та механізмів.

¹⁴ Див., наприклад, [Studies in Child Protection \(2018\)](#).

мів, що повністю враховують права дітей, входять до контрольних списків і, отже, дуже практичний інструмент для тих, хто ухвалює різноманітні рішення.

Насамкінець, держави стикаються з низкою нерозв'язаних або спірних питань. Вони представлені в текстових блоках, які висвітлюють виклики та надають вказівки або джерела додаткової інформації за наявності.

Розділ 2

Національна система

Рекомендація заохочує держави-члени переглянути **законодавство, політичні стратегії та практику**, щоб забезпечити дотримання прав дитини в цифровому середовищі, їх захист та реалізацію. Цей розділ містить вказівки щодо впровадження, пов'язані з правовими базами, національними політичними стратегіями та механізмами координації, а також пояснює, які основоположні, наскрізні принципи повинні враховувати держави в усіх своїх діях. Дальший розділ розглядає, як принципи роботи та заходи Рекомендації можна застосувати на практиці.

Формування національних законодавчих, політичних та інституційних баз вимагає залучення всіх рівнів врядування. Через розбіжності у структурах національного врядування та адміністрування може бути складно визначити, які **міністерства, відомства, департаменти та інші адміністративні органи** слід залучати (2.1 та 2.2). Перший крок у впровадженні Рекомендації – призначення органу влади або створення механізму координації, застосовуючи трансверсальний підхід (наприклад, міністерства освіти або сім'ї (починаючи з галузевих міністерств) або міністерства засобів масової інформації чи розвитку цифрових технологій (розглядаючи ширше), органи з питань захисту даних або омбудсмена з прав дітей тощо). Тоді надзвичайно важливо локалізувати та визначити відповідні державні органи на національному, регіональному та місцевому рівнях. **Інші зацікавлені сторони** також слід залучити до цих процесів (2.3).

Для дотримання, захисту та здійснення їхніх прав у цифрову епоху деколи найефективніше буде охопити їхні права закріпленими секторами політики для широких верств населення¹⁵, забезпечивши, щоб зацікавлені сторони розуміли, чому права дітей охоплено; в інших випадках буде ефективніше розробити конкретні заходи або створити конкретні організації для врегулювання прав дітей у цьому новому та складному середовищі.

1. Законодавча база

Рекомендація вимагає від держав-членів регулярно переглядати та за необхідності оновлювати законодавчу базу для підтримки повної реалізації прав дитини в цифровому середовищі. Насамперед це передбачає визначення державами, які закони вже існують, чи є прогалини або ж дублювання в правовій базі, та які органи компетентні виконувати ці закони. Крім того, важливо визнати, що не все в цифровому середовищі може або повинно регулюватися (традиційним) законодавством. Добровільні заходи приватних суб'єктів або заходи, що підкріплюються співпрацею між державними та приватними суб'єктами, також

15. Див. вебсайт Європейської комісії, розділ "Introduction to Child Rights Mainstreaming".

можуть відігравати роль¹⁶. Держави повинні вимагати від комерційних підприємств регулярно оцінювати ризики щодо прав дитини (що також називають оцінюванням впливу на права дитини), перш ніж їхні цифрові продукти або послуги можуть охопити чи вплинути на дітей.

Запитання / контрольний список для держав-членів

- ▶ Які існують закони, що стосуються реалізації (тобто захисту та здійснення) прав дитини в цифровому середовищі? Чи існують прогалини або слабкі місця в чинній законодавчій базі? Які компетентні органи виконують наявні закони?
- ▶ Чи оцінюють вплив на права дитини (ОВПД) для оцінювання (нових) законів і політичних стратегій, які (будуть) ухвалені та стосуються цифрового середовища¹⁷?

Кроки, необхідні для оцінювання впливу на права дитини¹⁸

П'ять кроків для проведення оцінки впливу на права дитини

Проведення ОВПД

16. Преамбула: «Усвідомлюючи, що політика у цій сфері вимагає поєднання публічних і приватних, юридичних і добровільних заходів, що всі відповідні державні та приватні зацікавлені сторони несуть відповідальність за забезпечення прав дитини в цифровому середовищі та необхідність координування їхніх дій».

17. Наприклад, див. вебсайт Агенції Європейського Союзу з питань основоположних прав, розділ «Child Rights Impact Assessment».

18. Джерело: *United Nations Children's Fund (UNICEF) and International Commission of Jurists (ICJ) (2015) Obligations and Actions on Children's Rights and Business: A practical guide for States on how to implement the United Nations Committee on the Rights of the Child's General Comment No. 16.*

■ Запитання / контрольний список для держав-членів

- ▶ Чи існує національний механізм, який забезпечує періодичний перегляд та оновлення законодавчої бази для підтримки повної реалізації прав дитини в цифровому середовищі?
- ▶ Ваша національна законодавча база:
 - передбачає запобіжні та захисні заходи щодо цифрового середовища;
 - просуває позитивні послуги (тобто матеріали та послуги, що сприяють підвищенню добробуту дітей за допомогою цілей навчальних програм, програм державних мовників або фінансування інноваційного контенту в медіа);
 - надає заходи підтримки для батьків та опікунів;
 - забороняє всі форми насильства, експлуатації та зловживань;
 - передбачає ефективні засоби правового захисту та легкодоступні послуги з відновлення та реінтеграції;
 - встановлює механізми консультування, звітування та розгляду скарг стосовно дітей з урахуванням гендерних аспектів;
 - охоплює дружні до дітей механізми консультацій та участі;
 - створює механізми підзвітності для боротьби з безкарністю, закриваючи лазівки чи прогалини;
 - передбачає виховні заходи для дітей, які не поважають прав своїх однолітків у цифровому середовищі?
- ▶ Чи існує чинна законодавча база, яка спрямована на розв'язання проблем усього спектра незаконних дій, які можуть бути скоєні в цифровому середовищі, та яка сформульована нейтрально з погляду технологій? Чи охоплює ця законодавча база означення правопорушень, кримінальної, цивільної чи адміністративної відповідальності та санкцій для фізичних та юридичних осіб і надання послуг для дітей?
- ▶ Чи забороняє ваша національна законодавча база криміналізацію дітей, коли йдеться про насильство, вчинене дітьми, зокрема образи чи насильство над однолітками в інтернеті? Чи застосовуються профілактичні підходи та методи перевиховання (зокрема, виховні заходи) стосовно таких ситуацій?
- ▶ Чи ратифіковано та впроваджено такі документи:
 - Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (CETS № 201),
 - Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність (ETS № 185),
 - Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (2000)¹⁹,
 - Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень (2011)?

19. Див. Керівні принципи Комітету ООН з прав дитини (2019) щодо імплементації Факультативного протоколу.

- ▶ Чи існує національний закон про захист даних, який застосовується до опрацювання персональних даних дітей? Чи відповідає цей закон Модернізованій конвенції 108?
- ▶ Чи існує національний незалежний орган із захисту даних, уповноважений розглядати скарги дітей та/або їхніх законних представників і встановлювати ефективні та легкодоступні механізми, що дозволяють дітям реалізовувати свої права суб'єктів персональних даних?
- ▶ Чи передбачене чинною національною законодавчою базою очікуване нормативно-правове регулювання, яке допомагає бізнесові та іншим зацікавленим сторонам нести відповідальність за дотримання прав дитини в цифровому середовищі протягом усього періоду їхньої діяльності?
- ▶ Чи дозволяє національна законодавча база дітям та/або їхнім законним представникам вимагати компенсації за порушення їхніх прав і насильство? Чи існує фонд, який надає компенсації постраждалим дітям? Чи існують заходи, що забезпечують терапевтичну чи іншу допомогу?
- ▶ Чи містить національна законодавча база вимогу до організацій, які хочуть стати реєстром домену загального користування або національного домену верхнього рівня, належним чином враховувати найкращі інтереси дітей? Чи існує в національній законодавчій базі вимога, яка забороняє реєстрацію або використання будь-якого доменного імені, яке рекламує або передбачає, що матеріали про сексуальне насильство над дітьми можуть бути доступні в будь-якому домені?
- ▶ Чи вимагає національна законодавча база в реєстрантів, які бажають створити або оновити вебсайт чи послугу, орієнтовану на дітей, чи яка використовується значною кількістю дітей (у межах загального домену або домену з кодом країни), щоб вони запровадили відповідну політику щодо захисту дітей?

2. Політичні та інституційні бази

Комплексні національні стратегічні підходи допомагають забезпечити узгодженість і взаємодоповнення політики та заходів, що приводить до кращої координації та узгодженості політики. Цього можна досягти шляхом залучення зацікавлених сторін, інформованих галузевих політичних стратегій, оцінювання дитячих ризиків, а також усіх установ, що враховують особливості дітей, та всіх типів механізмів (підвищення рівня обізнаності, агітації, обговорення та участі, консультування, звітування та скарг тощо). Достатня кількість інвестицій та ресурсів і належне підготування фахівців – ключ до ефективного впровадження політичних та інституційних баз.

Запитання / контрольні списки для держав-членів

Загальна стратегія та узгодженість політики

- ▶ Чи існує **комплексний стратегічний національний підхід**, щоб забезпечити дотримання, захист і реалізацію прав дитини в цифровому середовищі? Чи існує стратегія, чи план дій щодо прав дітей у цифровому середовищі, чи механізм, щоб забезпечити інтеграцію особливої уваги до прав

дитини в цифровому середовищі в наявні плани дій, стратегії та політику загалом?

- ▶ Комплексний стратегічний національний підхід:
 - визначає компетентні органи, відповідальні та уповноважені вчиняти дії (зокрема призначення органу влади або створення механізму координування, щоб узяти на себе ініціативу в просуванні та координуванні дій щодо прав дітей у цифровому середовищі);
 - містить реалістичні та визначені в часі цілі;
 - забезпечує достатню підтримку шляхом створення належних людських і фінансових ресурсів;
 - враховує сучасні наукові знання, що базуються на постійних і достатньо забезпечених ресурсами дослідженнях та передовій практиці;
 - передбачає засоби та заходи для інформування дітей про їхні права та наявні засоби правового захисту;
 - передбачає дії та заходи для підвищення обізнаності дітей з наслідками порушення прав інших людей?
- ▶ Чи беруть/брали участь відповідні зацікавлені сторони в розробленні, підготованні, реалізації та оцінюванні національної стратегії чи плану дій?

До відповідних зацікавлених осіб належать:

- ▶ спеціалізовані міністерства (наприклад, з питань дітей, молоді, сім'ї, соціальних справ, медіа, юстиції, розвитку цифрових технологій, інновації, догляду/добробут тощо),
- ▶ омбудсмани з прав дітей,
- ▶ інші незалежні правозахисні установи,
- ▶ спеціалізовані організації з цифрової, медіа та інформаційної грамотності,
- ▶ зацікавлені сторони в галузі освіти, зокрема інформаційно-консультаційні організації для молоді,
- ▶ ▶ органи з питань захисту даних,
- ▶ ▶ комерційні підприємства,
- ▶ ▶ громадянське суспільство, зокрема дитячі та молодіжні організації
- ▶ ▶ мережі,
- ▶ ▶ спеціалісти,
- ▶ ▶ координаційні органи.

- ▶ Чи були діти
 - поінформовані про їхні права в цифровому середовищі та наявні засоби правового захисту;
 - проконсультовані та наділені можливостями сприяти розробленню національної політики та інституційних баз за їхньою поінформованою згодою та відповідно до їхніх можливостей, що розвиваються;

- поінформані про те, як були враховані їхні погляди та як ці погляди вплинули на процес ухвалення рішень;
- залучені через процеси конструктивної участі завдяки наявності належних ресурсів;
- залучені через процеси участі дітей, закріплені в політиці з питань захисту дітей?

Діти – також зацікавлені сторони

Чи відомо вам та чи використовували ви [інструмент оцінювання участі дітей \(ІОУД\)](#) Ради Європи, що передбачає показники самоконтролю для національних механізмів і практики щодо участі дітей?

- ▶ Чи існує методологія оцінювання успішності та дій, передбачених національною стратегією або планом дій на всіх рівнях і всіма зацікавленими сторонами (зокрема, узгоджені шаблони, готові до використання)?
- ▶ Чи проводяться регулярні оцінювання з метою визначення політичних стратегій і заходів, належних та ефективних для дотримання, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі?
- ▶ Чи широко розповсюджена інформація про ухвалені стратегії чи плани дій та їх реалізацію?

Галузеві політичні стратегії

- ▶ Чи враховують політичні стратегії та ініціативи точні та сучасні дані про досвід дітей у цифровому середовищі для того, щоб окреслити наявні можливості та ризики для дітей (відповідно до різних вікових груп), визначити нові тенденції та скерувати таргетування політики та ресурсів для забезпечення добробуту дітей у цифровому середовищі?
- ▶ Чи існують політичні стратегії, які підтримують освітні, культурні, суспільні мовники та інші інституційні провайдери корисних ресурсів для дітей, щоб зробити їх доступними для дітей, батьків та опікунів у цифровому середовищі?
- ▶ Чи несуть регуляторні органи відповідальність за розроблення, впровадження та застосування стандартів і настанов щодо прав дитини в цифровому середовищі?
- ▶ Чи вживаються заходи (наприклад, політичні стратегії, керівництва та/або кодекси поведінки) для підвищення обізнаності та підтримки серед комерційних підприємств, що перебувають під їхньою юрисдикцією, щодо їхньої ролі, відповідальності та впливу на права дитини та їхньої співпраці з відповідними зацікавленими сторонами?
- ▶ Чи різняться заходи та дії відповідно до віку дітей?
- ▶ Чи розроблена комплексна політика з питань захисту та безпеки в межах національної системи захисту дітей, у якій чітко розглянуто питання цифрового середовища? Чи всі відповідні зацікавлені сторони, зокрема, діти,

зробили свій внесок у таку політику? Чи враховує політика наявні стандарти та керівні принципи, такі як *Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства* (2009 р.)?

- ▶ Чи існують стратегії запобігання доступові громадян до матеріалів, що зображують сексуальне насильство над дітьми та розміщені в інших юрисдикціях?
- ▶ Чи залучені комерційні підприємства та інші зацікавлені сторони до реалізації галузевої політики?
- ▶ Чи існує політика щодо цифрової та медіаграмотності, яка надає дітям та особам, які їх виховують, творчі можливості, критичне розуміння та аналіз їхньої поведінки?

Розв'язання питання ризиків і наслідків для прав дитини

- ▶ Як ви вимагаєте від комерційних підприємств та інших зацікавлених сторін проведення **комплексного юридичного оцінювання** з метою виявлення, запобігання, пом'якшення їхнього негативного впливу та максимального збільшення позитивного впливу на права дитини в цифровому середовищі?
- ▶ Як ви вимагаєте від комерційних підприємств проводити регулярне оцінювання ризиків для прав дитини з боку цифрових технологій, продуктів, послуг і політики та демонструвати, що вони вживають розумних і пропорційних заходів для керування та пом'якшення таких ризиків?
- ▶ Як ви заохочуєте комерційні підприємства розробляти, застосовувати та регулярно переглядати та оцінювати галузеву політику, стандарти та кодекси поведінки, орієнтовані на дітей, для максимального збільшення можливостей і подолання ризиків у цифровому середовищі?
- ▶ Як ви вимагаєте від підприємств вживати раціональних, пропорційних та ефективних заходів, щоб забезпечити застосування їхніх умов і положень обслуговування та відповідність до національного законодавства?

Інституційні аспекти, механізми та послуги

- ▶ Чи розв'язують установи, відповідальні за гарантування прав людини та дитини, у межах своїх повноважень питання щодо прав дитини в цифровому середовищі? Приклади таких організацій:
 - омбудсмани /уповноважені з прав дитини,
 - незалежні правозахисні установи,
 - органи з питань захисту даних,
 - регулятори у сфері медіа та комунікацій.
- ▶ Чи існують установи чи органи, які уповноважені приймати, розслідувати та розглядати скарги дітей та їхніх батьків чи законних представників щодо порушень прав людини або насильства в цифровому середовищі? Чи застосовують ці установи чи органи процедури, що враховують особливості дітей та гарантують право дитини на приватне життя на всіх етапах, а також забезпечують моніторинг і контроль за подальшим виконанням?

- ▶ Чи існують доступні, безпечні, конфіденційні механізми консультування, звітування та подання скарг, що відповідають віковій та враховують гендерні аспекти? Наприклад:
 - лінії екстреного зв'язку для повідомлення та видалення матеріалів стосовно сексуального насильства над дітьми;
 - довідкові служби для дітей (та громадськості);
 - додатки-чати з нульовим рейтингом, які підтримують телефони довіри для дітей;
 - онлайн-платформи з відповідними посиланнями на служби підтримки дітей і правоохоронні органи та за необхідності в тісній співпраці із зовнішніми зацікавленими сторонами;
 - безпечні, дружні до дітей, безоплатні довідкові служби та процедури для дітей для повідомлення про насильство, експлуатацію та жорстоке поводження в цифровому середовищі відповідних органів влади.
- ▶ Чи заохочуються телекомунікаційні компанії відмовлятися від оплати за вихідні та вхідні дзвінки на дитячі телефони довіри?
- ▶ Чи існує ефективний механізм, що дозволяє будь-якій особі анонімно повідомляти про існування підозр про незаконні матеріали в інтернеті, зокрема матеріали, що зображують сексуальне насильство стосовно дітей?
- ▶ Чи забезпечено доступ до належних служб підтримки, що враховують гендерні аспекти, та чи надається допомога дітям, чії права та конфіденційність були порушені, наприклад через насильство, сексуальну експлуатацію чи жорстоке поводження в цифровому середовищі, зокрема у разі виготовлення та розповсюдження зображень сексуального характеру? Чи існують служби та механізми, що забезпечують фізичне та психологічне відновлення дитини та соціальну реінтеграцію, а також запобігають їхній повторній віктимізації?
- ▶ Чи доступні програми лікування злочинців для осіб, засуджених за правопорушення сексуального характеру за участю дітей в цифровому середовищі? Чи доступні терапевтичні послуги кожному, кого турбує можливість скоєння ними злочину сексуального характеру за участю дитини, зокрема, в цифровому середовищі?
- ▶ Чи існують якісь відмінні програми чи послуги для молодих правопорушників, а також з питань насильства чи згубної сексуальної поведінки, вчиненої дітьми або серед однолітків («насилля з боку однолітків»)?

Інвестиції, ресурси та навчання

- ▶ Чи інвестує держава в обладнання для ІКТ, програмне забезпечення, під'єднання, належні ресурси та підготування вчителів у школах для підтримки навчання?
- ▶ Чи інформує та розширює можливості вчителів початкове навчання та підвищення кваліфікації, щоб вони могли допомагати дітям набувати навичок і грамотності, необхідних для реалізації їхніх прав у цифровому середовищі?
- ▶ Чи існують політичні стратегії та заходи, які забезпечують освітні установи ресурсами, навчанням і допомогою, необхідною для вжиття профілактичних та захисних заходів щодо дітей, зокрема в школі, від насильства

та зловживань цифровими медіа, щоб запобігти ескалації, надати відповідну підтримку дітям, які постраждали від таких дій і беруть участь у них, забезпечити відшкодування та набути стійкості?

- ▶ Чи існують заходи, що забезпечують наявність належних механізмів для впровадження процесів перевірки та надання керівництва, консультацій та допомоги будь-якому відомству чи роботодавцеві, які наймають персонал або волонтерів для роботи з дітьми, зокрема, в цифровому середовищі, щоб запобігати та зменшувати ризик працевлаштування осіб із судимістю або надання їм становища, яке викликає довіру дітей?
- ▶ Чи виділяються належні ресурси та чи передбачається початкове та постійне навчання для працівників правоохоронних органів, членів судової системи та фахівців, які працюють з і для дітей на національному, регіональному та місцевому рівнях? Таке навчання повинно покращити їхні навички та знання про права дитини в цифровому середовищі, ризики, з якими стикаються діти в інтернеті, як розпізнати сигнали про те, що дитина може стати жертвою згубного впливу, насильства, жорстокого поводження та експлуатації в інтернеті (як дорослими, так і іншими дітьми) та які заходи слід робити у відповідь.
- ▶ Чи робляться інвестиції в дослідження та розвиток знань, зокрема участь дітей та молоді в галузі прав дитини в цифровому середовищі? Чи проводиться дослідження без участі відповідних інтересів і достатньо детально, щоб диференціювати досвід дітей за віком, статтю, соціально-економічним статусом та іншими факторами, які роблять дітей уразливими чи стійкими в цифровому середовищі? Чи інвестує держава в обладнання для ІКТ, програмне забезпечення, під'єднання, належну пропускну спроможність і підготування тренерів в установах для дітей з обмеженими можливостями або тим, хто перебуває поза домом через небезпечні сімейні обставини чи злочинну поведінку, або неповнолітнім біженцям без супроводу?
- ▶ Чи інформує та розширює можливості фахівців, що працюють з молоддю, початкове навчання та підвищення кваліфікації, щоб вони могли допомагати дітям набувати навичок і грамотності, необхідних для реалізації їхніх прав у цифровому середовищі?

Приклад належної практики – «Flag System» – для запобігання сексуальній агресії²⁰

«The Flag System» використовується для запобігання сексуальній агресії та підтримки здорового статевого розвитку: проникливо розповідаючи про сексуальність, бажання, межі, критерії та градації сексуальної поведінки, робить ці теми предметом обговорення, а розмову про сексуальну поведінку – легкою. Багато фахівців не впевнені в тому, що прийнятне, а що ні. Запитання «Як я можу допомогти дітям та молоді оцінити, коли сексуальна поведінка прийнятна, а коли ні?» та «Як я реагую на (не)прийнятну поведінку?» дуже актуальні сьогодні. «The Flag System» пропонує відповіді на ці запитання.

²⁰ Для детальнішої інформації див. відповідний вебсайт [Flagsystem](#) від Ройтерз та Sensoa (Нідерланди).

3. Співробітництво та координування на національному рівні

Кожній державі потрібно буде співпрацювати з широким колом зацікавлених сторін тією мірою, якою діяльність кожної з них впливає на права дітей у цифровому середовищі. Державам настійно рекомендують призначити орган влади або створити координаційний механізм («керівна організація»)²¹. Конкретне поєднання зацікавлених сторін, імовірно, відрізнятиметься залежно від країни, тому спершу важливо визначити відповідні групи зацікавлених сторін. Зацікавлені сторони діють як на місцевому, так і на національному, регіональному та міжнародному рівнях, а життя дітей часто визначаються діями та забезпеченням на місцевому рівні. Як ідеться в підрозділі 2.4, надзвичайно важливо радитися з дітьми та вислуховувати їх. Крім того, важливо, щоб держави визнавали, підтримували та розглядали роль батьків, опікунів і сімей як зацікавлених сторін²².

Роль батьків²³

Батьки та опікуни відіграють надзвичайно важливу роль у реалізації прав дітей загалом і в цифровому середовищі зокрема. Тому першочергове значення має те, що держава підтримує батьків у піклуванні про своїх дітей щодо цифрового середовища, надаючи батькам інформацію, ресурси та допомогу, а також відповідне навчання для фахівців, які взаємодіють з батьками.

Однак є певні труднощі, які слід врахувати:

- ▶ Батькам може бракувати (здаватися, що їм бракує) цифрових навичок і знань, необхідних, щоб бути на одному рівні, підтримувати своїх дітей і захищати їх в інтернеті.
- ▶ Державі може бути важко достукатися до батьків, бо інформація та підвищення обізнаності батьків вимагають дорогих засобів зв'язку.
- ▶ Батьки зазвичай обережні, більше зосереджені на захисті дітей, аніж на сприянні реалізації прав дітей на самовираження, зустрічі з іншими або гру в інтернеті.
- ▶ Особливо, коли батьки стурбовані ризиком заподіяння шкоди, вони можуть боротися за дотримання права дитини на приватне життя
- ▶ Меншість батьків – пряма або опосередкована загроза безпеці та добробуту дітей.

Зауважте, що серед відповідних зацікавлених сторін є ті, чії конкретні цілі стосуються дітей, а також ті, цілі яких не обов'язково безпосередньо стосуються дітей, але все ж можуть вплинути на них. Для того щоб усі відповідні зацікав-

21. Як виявлено в окресленій політиці та практиці Європейської комісії щодо «Кращого інтернету для дітей», прогресу значно перешкоджає відсутність національного координаційного органу. Див. O'Neill, B., Dinh, T. (2018). [The Better Internet for Kids Policy Map: Implementing the European Strategy for a Better Internet for Children in European member States](#).

22. Див. Council of Europe [Digital Parenting Guide](#).

23. Див. також дослідження: [Parenting in the Digital Age](#), опубліковане Радою Європи у 2020.

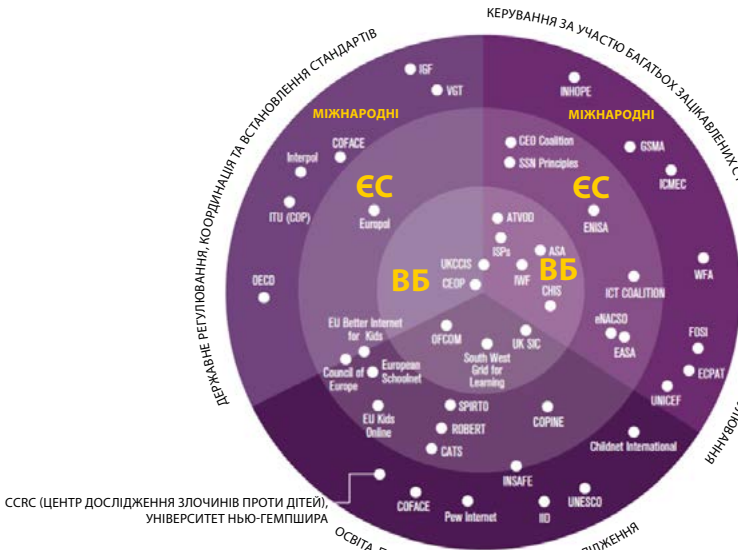
лені сторони усвідомили свою відповідальність щодо дітей, вирішальне значення матиме активне просування прав дітей у поточній політиці для широких верств населення.

Для забезпечення того, щоб кожна група зацікавлених сторін виконувала свої обов'язки, держави повинні співпрацювати з кожною з них, щоб визначити та підтримати позитивний напрямок, координуючи свої дії для посилення синергії та забезпечуючи, щоб не було конфліктів або прогалин у запобіжних заходах.

■ **Запитання / контрольний список для держав-членів**

- ▶ Чи існує комплексний стратегічний і скоординований підхід за участю багатьох зацікавлених сторін?
- ▶ Чи поінформовані та залучені всі відповідні зацікавлені сторони? До цих зацікавлених сторін належать:
 - національні, регіональні та місцеві правоохоронні та інші органи влади;
 - навчальні заклади та установи соціального обслуговування;
 - незалежні правозахисні установи;
 - органи з питань захисту даних;
 - регулятори у сфері медіа та комунікацій;
 - фахівці, що працюють для дітей та разом з дітьми;
 - громадянське суспільство, зокрема відповідні громадські, дитячі та молодіжні організації;
 - комерційні підприємства;
 - галузеві об'єднання;
 - науково-дослідні установи;
 - політичні партії;
 - професійні спілки;
 - професійні асоціації;
 - сім'ї;
 - діти.
- ▶ Чи існує орган або координаційний механізм, призначений для оцінювання розробок до цифрового середовища, який може вплинути на права дитини та залучає дітей до процесу ухвалення рішень, а також для забезпечення того, щоб їхня національна політика належним чином враховувала такі розробки?
- ▶ Чи були встановлені загальні принципи, процедури та процеси співпраці між компетентними державними органами, незалежними органами влади, громадянським суспільством і комерційними підприємствами з урахуванням їхніх відповідних ролей та відповідальності, можливостей і ресурсів?
- ▶ Чи зобов'язані платформи або провайдери комунікаційних послуг вживати оперативних та ефективних заходів у відповідь на скарги щодо насильства чи жорстокого поводження з боку дорослих чи дітей (зокрема і насильство з боку однолітків) або інші порушення прав та співпрацювати з національними органами влади?

Приклад карти зацікавлених сторін: настанови зацікавленим сторонам (EU Kids Online)²⁴

- ▶ Чи беруть комерційні підприємства, такі як провайдери інтернет-послуг і провайдери соціальних мереж, активну участь у запобіганні та видаленні незаконних матеріалів, як це визначено законом, судовим чи іншим компетентним органом, або коли повідомила сама дитина?
- ▶ Чи заохочуються зацікавлені сторони громадянського суспільства як ключові каталізатори у просуванні аспекту прав людини в цифровому середовищі до активного моніторингу, оцінювання та сприяння дитячим навичкам, добробуту та пов'язаної з ними інформаційної грамотності, а також освітніх ініціатив, зокрема заходів, що вживаються іншими зацікавленими сторонами, і поширення своїх висновків та результатів?
- ▶ Чи заохочуються професійні медіа, зокрема громадські, приділяти увагу своїй ролі як важливого джерела інформації та довідкових матеріалів для дітей, батьків або опікунів і вихователів стосовно прав дитини в цифровому середовищі, з належним урахуванням міжнародних і європейських стандартів щодо свободи вираження поглядів та інформації і свободи медіа?
- ▶ Чи підтримує держава політику доступності цифрових технологій, яка забезпечує доступ і допомогу сім'ям та дітям, які не мають базового цифрового доступу, навичок і поглядів? Чи залучає держава для цього бібліотеки, організації для боротьби з бідністю та організації з цифрової та медіаграмотності?

Окреслення відповідних зацікавлених сторін може бути корисним для виявлення різних галузей та їхніх взаємозв'язків.

24. Див. Media@LSE.

4. Основоположні принципи

Найкращі інтереси дитини

Згідно з Комітетом ООН з прав дитини, «принцип найкращих інтересів», встановлений статтею 3 Конвенції ООН про права дитини, передбачає, що кожен законодавчий, адміністративний та судовий орган або установа повинен систематично враховувати поточний або майбутній вплив рішень і дій на права дітей²⁵.

У своєму Загальному зауваженні № 14 Комітет роз'яснив, що «найкращі інтереси дитини» — це **потрійна** концепція, тобто:

- ▶ *матеріальне право*: право дитини на оцінювання та першочергову увагу до найкращих її інтересів, коли розглядаються різні інтереси з метою ухвалення рішення з певного питання та внутрішнього зобов'язання держав гарантувати здійснення цього права щоразу, коли буде ухвалюватися рішення щодо дитини, групи встановлених або невстановлених дітей чи дітей загалом;
- ▶ *основоположний правовий принцип тлумачення*: тлумачення, яке найефективніше відповідає найкращим інтересам дитини, слід вибирати, якщо правова норма відкрита для тлумачення, та
- ▶ *порядок судочинства*: щоразу, коли потрібно ухвалити рішення, яке впливатиме на конкретну дитину, встановлену групу дітей або дітей загалом, процес ухвалення рішення повинен передбачати оцінювання можливого впливу (позитивного чи негативного) рішення щодо відповідної дитини чи дітей²⁶.

Отже, кожне рішення та дії, які можуть мати наслідки для широкого спектра прав дітей у цифровому середовищі, повинні активно враховувати найкращі інтереси дитини. Через те що цифрове середовище – така невіддільна частина життя дітей, що може – як позитивно, так і негативно – впливати на їхні права, зважене оцінювання інтересів дітей повинно бути в центрі формування політики та практики ухвалення рішень.

Невичерпний і неієрархічний перелік елементів, які слід враховувати під час оцінювання та визначення найкращих інтересів дитини²⁷

- ▶ Погляди дитини.

25. Комітет ООН з прав дитини (2003 р.) Загальне зауваження № 5 про загальні заходи щодо реалізації Конвенції про права дитини. CRC/GC/2003/5.

26. Комітет ООН з прав дитини (2013) Загальне зауваження №14 щодо права дитини на першочергову увагу її найкращим інтересам (стаття 3, п. 1). CRC/C/GC/14.

27. Комітет ООН з прав дитини (2013) Загальне зауваження №14 щодо права дитини на першочергову увагу її найкращим інтересам (стаття 3, п. 1). CRC/C/GC/14: «Слід підкреслити, що базове оцінювання найкращих інтересів — це загальне оцінювання всіх відповідних елементів, що визначають найкращі інтереси дитини, зі зваженим оцінюванням значущості кожного з них проти інших. Не всі елементи актуальні в кожному випадку, і в різних випадках різні елементи можуть використовуватися по-різному».

- ▶ Особистість дитини: діти не однорідна група, і тому під час оцінювання їхніх найкращих інтересів необхідно враховувати різносторонність.
- ▶ Збереження сімейного оточення та підтримання стосунків.
- ▶ Догляд, захист і безпека дитини.
- ▶ Вразливе становище.
- ▶ Право дитини на охорону здоров'я.
- ▶ Право дитини на освіту.

Комітет ООН з прав дитини також підтверджує, що держави зобов'язані забезпечити оцінювання та першочергову увагу до найкращих інтересів дитини під час ухвалення рішень та дій приватного сектору (див. розділ 5)²⁸.

Можливості дитини, що розвиваються

Реалізація прав дитини, зокрема й у цифровому середовищі, повинна враховувати розвиток дітей і їхні можливості, що з'являються. Наприклад, Комітет ООН з прав дитини заявив, що «підходи, які застосовуються для забезпечення реалізації прав підлітків, істотно відрізняються від тих, що застосовуються до дітей молодшого віку»²⁹. Комітет визначає можливості, що розвиваються, як «принцип сприяння, який стосується процесу дозрівання та навчання, завдяки якому діти поступово набувають компетенції, розуміння та посиленої ініціативності щодо відповідальності та реалізації своїх прав»³⁰. З погляду закону та політики, дітей (здебільшого) визначають за хронологічним віком - і вибраний віковий поріг варіюється залежно від цілей відповідного закону або політики (наприклад, згода на статеве життя, споживання алкоголю та тютюну, призов до армії або закінчення школи). Часто ті, на кого покладено відповідальність за створення таких законів і політичних стратегій, не розробляють фактичних підстав для вибору певних вікових параметрів для певних цілей, і – через брак таких гіпотез – вибір може здаватися довільним. Закони та політичні стратегії, що обмежують доступ дітей до певних типів медіаконтенту (з огляду на шкоду для дітей, які не досягли певного віку), впливають на реалізацію дітьми свого права на свободу вираження поглядів та отримання інформації, і з цієї причини введення вікових обмежень має бути обґрунтованим і базуватися на фактичних даних. Розуміння дітьми природи та функціонування цифрового середовища залежить не тільки від їхніх можливостей, що розвиваються, але й від прозорості та будови цього середовища³¹.

28. Комітет ООН з прав дитини (2013) Загальне зауваження №14 щодо права дитини на першочергову увагу її найкращим інтересам (стаття 3, п. 1). CRC/C/GC/14, п. 14).

29. Загальне зауваження №20 Комітету ООН з прав дитини щодо реалізації прав дитини в підлітковому віці (2016), CRC/C/GC/20, пункт 1.

30. Загальне зауваження №20 Комітету ООН з прав дитини щодо реалізації прав дитини в підлітковому віці (2016), CRC/C/GC/20, пункт 18.

31. Про врахування розвитку дитини в контексті цифрового середовища див. [Kidron and Rudkin Digital Childhood \(2018\)](#); про те, як розуміння дитини залежить від прозорості та розроблення послуги див. [Stoilova, M., Livingstone, S. and Nandagiri, R. \(2019\) Children's data and privacy online: Growing up in a digital age.](#)

Право на недискримінацію

Стаття 2.1 Конвенції ООН про права дитини стверджує, що права дитини поширюються на всіх дітей без будь-якої дискримінації. У ній, зокрема, зазначено, що не повинно бути жодної дискримінації – навмисної чи ненавмисної – «незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин». Під час розроблення Рекомендації визнано, що це неповний перелік, і що в конкретному контексті можуть виникнути інші форми дискримінації.

Принцип недискримінації забороняє «різне поводження з особами або групами осіб, що перебувають в однакових ситуаціях, і рівне поводження з особами або групами осіб у різних ситуаціях»³². Сюди входить «пряма дискримінація», що призводить до того, що до осіб, які потрапляють в подібні ситуації, ставляться менш прихильно лише через певну «захищену» характеристику, якою вони володіють, а також «непряма дискримінація», коли ставлення на підставі, здавалося б, нейтрального правила, ставить людину або групу осіб у невідгідне становище через їхні особливі характеристики³³. Зауважте, що Рекомендація також зазначає, що не повинна існувати дискримінація за віком дитини.

Для реалізації права дитини на недискримінацію важливо, щоб держави-члени:

- ▶ докладали всіх зусиль, щоб поважати, захищати та здійснювати права кожної дитини в цифровому середовищі;
- ▶ виявляли конкретні форми дискримінації, що стосуються їхньої власної країни чи культури;
- ▶ застосовували адресні заходи, необхідні для дітей у вразливих становищах, визнаючи, що цифрове середовище потенційно може як посилити вразливість дітей, так і розширити їхні можливості, захистити та підтримати³⁴. Комітет ООН з прав дитини заявив, що «зобов'язання щодо недискримінації вимагає від держав активного виявлення окремих дітей і груп дітей, визнання та реалізація прав яких може вимагати спеціальних заходів»³⁵.

Відповідні документи

Конвенція ООН про права дитини, стаття 2 Конвенція Ради Європи про захист прав людини, стаття 14.

32. Агенція Європейського Союзу з питань основоположних прав і Рада Європи (2018), *Посібник з європейського антидискримінаційного права*.

33. Агенція Європейського Союзу з питань основоположних прав та Рада Європи (2018), *Посібник з європейського антидискримінаційного права*.

34. У зв'язку з цим 2019 року опубліковано звіт Ради Європи «Діти з обмеженими можливостями в цифровому середовищі».

35. Комітет ООН з прав дитини (2003 р.), Загальне зауваження № 5 про загальні заходи щодо реалізації Конвенції про права дитини. CRC/GC/2003/5.

Право бути почутим

Право бути вислуханим, про яке йдеться у статті 12 Конвенції ООН про захист прав людини, ще один із чотирьох загальних принципів Конвенції ООН про права дитини та передбачає право дітей бути вислуханими та на серйозне ставлення до їхніх поглядів у всіх питаннях, що їх стосуються, право на участь у всіх процесах ухвалення рішень, що впливають на їхнє життя, та справляння впливу на такі рішення відповідно до їхнього віку та зрілості. Це зобов'язує держави по-справжньому залучати дітей до всіх питань, що їх стосуються.

Згідно з Комітетом з прав дитини:

«Погляди, висловлені дітьми, можуть розкрити відповідні аспекти та досвід, і їх слід враховувати під час ухвалення рішень, формування політики та розроблення законів та/або заходів, а також їхнього оцінювання [...] Концепція участі наголошує, що залучення дітей не повинно бути лише одно-разовою дією, а відправною точкою для активного обміну між дітьми та дорослими щодо розроблення політики, програм та заходів у всіх відповідних контекстах життя дітей.»³⁶

Надихнувшись Конвенцією ООН про права дитини та її власними стандартами та попередньою практикою, з дітьми також проводили консультації під час підготування Рекомендації, яка лежить в основі цього посібника. Уряди держав-членів та всі інші зацікавлені сторони повинні дозволити участь дітей у процесах формування політики, пов'язаної з цифровим середовищем. Адаптована для дітей версія Рекомендації була опублікована та розповсюджена (зокрема через інтернет) у червні 2020 року.

Участь дітей: корисні посилання Ради Європи

Рекомендація Ради Європи щодо участі дітей та молоді віком до 18 років, настанови Ради Європи щодо впровадження Інструменту оцінювання участі дитини (Council of Europe Child Participation Assessment Tool (CPAT) & Implementation Guide (2016).

Див. також вебсторінку Ради Європи про участь дітей.

Серед конкретних механізмів участі, які можна використовувати, є, наприклад:

- ▶ ради у справах молоді, форуми чи парламенти;
- ▶ онлайн-платформи, на яких діти можуть ділитися думками, голосувати за висловлювання, коментувати пропозиції;
- ▶ семінари зі спільного створення або спільного розроблення, що проводять професійні модератори.

³⁶. Комітет ООН з прав дитини, Загальне зауваження № 12 (2009) про право дитини бути заслуханою.

Консультативна рада Ради Європи з питань молоді

Консультативна рада з питань молоді – неурядовий партнер у структурі спільного керування, яка встановлює стандарти та напрямки роботи молодіжного сектору Ради Європи та дає рекомендації щодо майбутніх пріоритетів, програм і бюджетів. До її складу входять 30 представників молодіжних громадських організацій і мереж Європи, і головне її завдання полягає в консультуванні Комітету міністрів з усіх питань, що стосуються молоді.

Участь повинна бути:

- ▶ прозора та інформативна,
- ▶ добровільна,
- ▶ з повагою,
- ▶ належна,
- ▶ дружня до дитини,
- ▶ інклюзивна,
- ▶ етична,
- ▶ підкріплена навчанням для дорослих,
- ▶ безпечна, без ризиків для дитини,
- ▶ підзвітна³⁷.

Важливо! Взаємодія з дітьми та їхня безпека

Організації, які взаємодіють з дітьми, повинні гарантувати їхню безпеку від будь-яких форм жорстокого поводження. За словами ЮНІСЕФ, захист дітей «означає всі дії, які [організація] робить, щоб захистити всіх дітей, з якими вона контактує, і передбачає заходи запобігання, спрямовані на те, щоб діти не могли заподіяти шкоду внаслідок будь-яких прямих або непрямих контактів з компанією. Захист дітей полягає в запобіганні фізичному, сексуальному та емоційному насильству, зневажливому та жорстокому поводженню з дітьми з боку працівників та інших осіб, за які несе відповідальність [організація], зокрема підрядних організацій, ділових партнерів, відвідувачів приміщень і волонтерів»³⁸.

Організації, які контактують з дітьми, зокрема, щоб дізнатися про їхні погляди, повинні мати чинну політику захисту дітей.

Відповідні документи

Стаття 12 Конвенції ООН про права дитини,

Комітет ООН з прав дитини, [Загальне зауваження № 12 \(2009\) про право дитини бути заслуханою](#),

ЮНІСЕФ (2018), Інструментарій щодо захисту дітей для бізнесу.

37. Рада Європи, Інструмент оцінювання участі дитини (CPAT), додаток, ст. 28. Зауважте, що заходи щодо участі дітей повинні вживатися відповідно до політики захисту дітей, встановленої провідними організаціями.

38. UNICEF (2018) *Child safeguarding toolkit for business*.

Розділ 3

Принципи роботи на практиці

Цей розділ показує, як можна застосувати на практиці шість напрямків принципів роботи та заходів, про які йдеться в додатку до Рекомендації.

Права людини невіддільні та взаємопов'язані. З цих причин їх не слід класифікувати за пріоритетністю; Рекомендація скорше наголошує на важливості цілісного та скоординованого підходу до реалізації повного спектра прав дитини в цифровому середовищі. Наприклад, якщо вживають заходів для захисту дітей від ризику заподіяння шкоди, можуть не враховувати при цьому їхнього права на свободу вираження поглядів.

Зауважте, через те що інтернет піддається постійним і швидким змінам, незалежних оцінювань того, що працює, а що – ні, зроблено мало. З цієї причини посібник пропонує державам працювати над власною належною практикою; до наступної публікації увійдуть приклади такої належної практики³⁹.

■ Запитання / контрольний список для держав-членів

Для кожного заходу, вжитого відповідно до кожного принципу роботи, слід перевірити такі запитання, що стосуються наскрізних аспектів, які слід враховувати під час формування будь-якої політики на користь дітей:

- ▶ Чи проводилися консультації з дітьми?
- ▶ Чи переглядали ви отримані дані?
- ▶ Чи залучали ви відповідні зацікавлені сторони?
- ▶ Чи брали ви до уваги вразливі групи населення?
- ▶ Чи надавали ви дітям конкретні засоби захисту?
- ▶ Чи визначили ви відповідний закон / нормативну базу / план дій?

1. Доступ до цифрового середовища

Доступ до цифрового середовища та його використання важливі для реалізації прав та основоположних свобод дітей, для їхньої інклюзивності, освіти, розвитку, участі та для підтримки сімейних і соціальних відносин. Там, де діти не мають доступу до цифрового середовища або де цей доступ обмежений внас-

³⁹ Може бути корисним розглянути Посібник ЮНІСЕФ з імплементації Конвенції про права дитини.

лідок поганого зв'язку, їхня здатність повною мірою реалізувати свої права людини може погіршитися.

Дедалі частіше консультації з самими дітьми свідчать про те, що вони вважають доступ до цифрового середовища життєво важливим для свого добробуту. Хоча в загальних документах з прав людини доступ до інтернету ще не визнано конкретним правом, на рівні Організації Об'єднаних Націй відбулись обговорення, які визнали, що держави мають «позитивний обов'язок просувати або сприяти праву на свободу вираження поглядів та засобам, необхідним для здійснення цього права, зокрема інтернету»⁴⁰. Цей підхід підкріплюється державними рішеннями про надання надзвичайно важливих державних послуг головно в інтернеті, а також свідченнями соціальної нерівності, яка посилюється через цифрову ізоляцію.

Політика та забезпечення доступу часто підпадають під компетенцію міністерства з питань промисловості, бізнесу чи інфраструктури. Важливо, щоб держави забезпечували достатню поінформованість відповідного міністерства про потреби та права дітей, зокрема про потенційну можливість посилення ризиків і нерівності для дітей через непередбачувані наслідки. Доступ до технологій має незначну цінність без необхідних цифрових навичок і грамотності, щоб використовувати технологію розумно, безпечно та обмірковано⁴¹. Це означає, що питання доступу слід розглядати разом з освітою та навчанням, як обговорено в підрозділі 3.5.

В історії технологічних інновацій у будь-якому суспільстві зазвичай найбагатші перші дістають до них доступ, а також до знань щодо їх використання. Особливо для дітей одне джерело нерівності чи менш вигідного становища зазвичай посилює інше, що вказує на особливу необхідність того, щоб наймаргіналізованіші діти були обов'язково охоплені політикою для покращення доступу. Через те що доступ до цифрового середовища – проміжна ланка доступу дітей до інформації та освіти, важливість недискримінації, серед інших прав, повинна бути на першому місці для ухвалення рішень на рівні держави та забезпечення доступу. Для багатьох дітей доступ може бути особистим або надаватися вдома чи в школі. Для дітей, яким не вистачає вільного доступу вдома чи в школі, важливими можуть бути кіберкафе, хоча вони не завжди безпечні для дітей; бібліотеки, молодіжні клуби та інші громадські місця можуть відіграти ключову роль у забезпеченні доступу.

Доступ до цифрового середовища в шкільних умовах можна забезпечити різними способами, наприклад, шляхом забезпечення комп'ютерами та планшетами на заняттях або шляхом запровадження політики «Принеси свій власний пристрій» (наприклад, планшети, смартфони, ігрові пристрої або гарнітури віртуальної реальності). Корисно розробити правила використання таких пристроїв у певних умовах за участю дітей.

40. Спеціальний доповідач з питань сприяння і захисту права на свободу поглядів та їх вільне вираження (Frank La Rue), 'Report on key trends and challenges to the right of all individuals to seek, receive and impart information and ideas of all kinds through the internet' (2011) UN Doc A/66/290.

41. Про цілеспрямований доступ див. UNICEF (2017) [Access to the Internet and Digital Literacy](#).

На додаток, дедалі частіше доступ до послуг у цифровому середовищі надається за умови розкриття персональних даних. У таких ситуаціях слід дотримуватися принципів захисту даних відповідно до підрозділу 3.4. Держави повинні брати до уваги динаміку змін, які ведуть до нового поділу в суспільстві, коли тим, хто може дозволити собі платити, не потрібно буде надавати особисті дані, тоді як іншим доведеться. Наприклад, Європейська інспекція із захисту даних визнала, що «основоположні права, такі як право на захист персональних даних, не можуть зводитися до простих інтересів споживачів, а персональні дані не можна розглядати лише як товар»⁴².

■ Запитання / контрольний список для держав-членів

- ▶ Чи існують відповідні заходи, що забезпечують належний, прийнятний і безпечний доступ усіх дітей до пристроїв, під'єднання, послуг і матеріалів, спеціально призначених для дітей?
- ▶ Чи надається доступ до цифрового середовища в спеціально відведених громадських місцях, якими можуть користуватися діти, безпечно та безплатно?
- ▶ Чи надається доступ до цифрового середовища в освітніх та інших закладах догляду за дітьми?
- ▶ Чи вживаються конкретні заходи для дітей з вразливим становищем, зокрема дітей з обмеженими можливостями, дітей, які проживають у закладах альтернативного догляду, дітей, позбавлених волі, або які мають батьків, позбавлених волі, дітей у контексті міжнародної міграції, дітей, що живуть на вулиці, у сільській місцевості, та дітей, які з інших причин живуть з обмеженими економічними ресурсами?
- ▶ Чи зобов'язані постачальники онлайн-послуг забезпечувати доступ до своїх послуг дітям з обмеженими можливостями (психічними чи фізичними вадами)?
- ▶ Чи супроводжується під'єднання та доступ до пристроїв, послуг і матеріалів відповідними заходами для освіти та грамотності, зокрема тими, що стосуються гендерних стереотипів чи соціальних норм, які можуть обмежити доступ дітей і використання технологій?
- ▶ Чи застосовуються заходи, які гарантують, що умови та положення, пов'язані з використанням пристрою, який може під'єднати до інтернету або який стосується надання онлайн-послуг чи матеріалів, доступні, справедливі, прозорі, зрозумілі, викладені на доступній для дитини мові та сформульовані чітко, доброзичливо до дитини та відповідно до віку, де це доречно?
- ▶ Чи застосовуються заходи, що забезпечують безліч джерел високоякісної інформації та навчального цифрового контенту та послуг для дітей?
- ▶ Чи враховуються права дітей у процедурах державних закупівель, наприклад для навчальних матеріалів, щоб доступ та використання цифрових послуг і контенту не був необґрунтовано обмежений комерційними інтересами чи фільтрами?

42. Європейський інспектор з захисту даних, [Opinion 4/2017 on the Proposal for a Directive on certain aspects concerning contracts for the supply of digital content](#).

Суперечка щодо «екранного часу»

У суспільних та експертних сферах існують розбіжності щодо того, чи становить проблему для дітей «занадто великий» доступ до цифрових технологій, особливо до пристроїв з екранами. У багатьох країнах активно розглядають питання, чи слід обмежувати доступ дітей - за віком (особливо для дітей дошкільного віку), за часом доби (особливо вночі) або за певним місцеперебуванням (особливо в школі). Державам потрібно буде перевіряти останні дані щодо впливу використання цифрових технологій на фізичне та психічне здоров'я дітей. Складність полягає у зіставленні фактичної кількості та якості екранного часу дітей. При цьому якість залежить від видів діяльності, якими вони займаються, з ким, за яких умов і з якими корисними чи шкідливими наслідками.

Відповідні документи з обов'язковою та необов'язковою юридичною силою

Рекомендація, підрозділ 3.1,

Стаття 17 Конвенції ООН про права дитини,

Рекомендація CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів державам-членам щодо використання Посібника з прав людини для Інтернет-користувачів.

2. Право на свободу вираження поглядів та інформації

Цифрове середовище має значний потенціал для сприяння реалізації права дітей на свободу вираження поглядів, зокрема пошук, отримання та передавання інформації та ідей будь-яких видів. Діти можуть висловлювати свою думку та отримувати інформацію через облікові записи в соціальних мережах, групи та сторінки, блоги, вебсайти (новини), цифрові канали зв'язку для молоді чи груп зі спільними інтересами, платформи обміну відео, лінії довіри чи онлайн-консультацій, інформаційні інтернет-ресурси з питань здоров'я тощо.

Відповідно до Стратегії Ради Європи щодо керування інтернетом (2016):

«Люди покладаються на інтернет у своїй повсякденній діяльності, і дедалі більше людей дістають доступ до інтернет-послуг. Для багатьох, зокрема дітей і молоді, це головне джерело інформації та засіб вираження поглядів. Отже, інтернет – це неоціненний простір для здійснення основних прав, таких як свобода вираження поглядів та інформації».

Право на свободу вираження поглядів не абсолютне право. Воно несе в собі обов'язки та відповідальність. Воно також може бути обмежене, але будь-яке обмеження повинно (1) бути передбачене законом, (2) мати законну мету та (3) бути необхідним у демократичному суспільстві⁴³. Це означає, що право дітей на свободу вираження поглядів та інформації може бути обмеженим для захисту їхніх інтересів (наприклад, обмеження доступу до матеріалів, які вважаються шкідливими для них за допомогою інтернет-фільтрів або систем перевірки віку), або для захисту інтересів інших (наприклад, обмеження висловлювань

43. Стаття 10 ЄКПЛ.

ненависті в інтернеті до інших). Ці обмеження повинні відповідати трьом умовам, згаданим вище.

Заходи, які пропонують і вживають для того, щоб діти не натрапляли на матеріали, що вважаються шкідливими для них, можуть бути правомірними, але їх слід ретельно продумати. Сумірність заходу слід оцінювати з урахуванням віку та зрілості дитини, а також його ефективності.

Важливо!

- ▶ Діти повинні знати про обмеження.
- ▶ Діти повинні бути поінформовані про наслідки їхньої поведінки в інтернеті щодо їхніх однолітків.
- ▶ Діти повинні мати засіб захисту для усунення обмежень, які вони вважають незаконними (наприклад, подати скаргу щодо невинновданого видалення картинки).

Стосовно права на інформацію Комітет ООН з прав дитини (CRC/C/GC/12 2009) заявив, що:

«Дітям потрібен доступ до інформації у форматах, що відповідають їхньому вікові та можливостям з усіх питань, що їх хвилюють. Це стосується інформації, яка, наприклад, пов'язана з їхніми правами, будь-якими провадженнями, що їх стосуються, національним законодавством, положеннями та політикою, місцевими службами, а також процедурами звернення та розгляду скарг».

Значною мірою підприємства вже можуть надавати безліч цінних джерел інформації для дітей, і це слід заохочувати, наприклад, шляхом надання винагород. Однак у невеликих мовних спільнотах або для певних верств населення таке може бути рідкісним. Також за певних обставин можна зробити висновки про те, що наявна інформація недостатньо різноманітна, надмірно комерціалізується або не подана в дружній до дитини формі. Щобільше, якісний контент не завжди легко знайти для дітей. Функціональні можливості та алгоритми пошуку можуть бути упередженими або персоналізованими тією мірою, якою пошук менш популярної або погано індексованої, але цінної інформації може бути ускладнений.

Отже, від громадських медіа чи інших органів публічної влади або громадянського суспільства можуть вимагати доповнювати вже наявні джерела, щоб забезпечити права дітей на інформацію. Такі дії можуть набувати форми державного фінансування або заохочень для надання контенту певного виду. Це також може передбачати підтримку зручних для дітей засобів пошуку чи порталів, щоб діти могли легко знаходити високоякісний контент. Утім доступ дітей до інформації не повинен обмежуватися використанням певних порталів чи послуг.

Право дітей на інформацію про секс та стосунки

У деяких культурних контекстах доступ дітей до інформації про сексуальне здоров'я, сексуальний досвід або сексуальну орієнтацію суперечливий. У цифровому середовищі може бути важко провести чітку межу між матеріалами сексуального характеру, шкідливими для дітей, та контентом, який надає інформацію або дозволяє виражати свої погляди. Важливо враховувати власні погляди дітей і можливості, що розвиваються, під час визначення запобіжних заходів, а також свідчення щодо можливих наслідків для їхнього добробуту через обмеження доступу до необхідної інформації сексуального характеру, особливо в підлітковому віці. Права молоді, яка досягає віку сексуальної згоди, вимагають особливої уваги. Потрібно запровадити відповідні програми статевого виховання та стосунків, зокрема в контексті цифрового середовища, у межах обов'язкових офіційних шкільних програм⁴⁴.

■ Запитання / контрольний список для держав-членів

- ▶ Чи існує така нормативна база, яка гарантує право дитини відстоювати та виражати будь-які погляди, думки чи висловлювання щодо важливих для них питань через обрані ними медіа та незалежно від того, як сприймають їхні погляди та думки держава чи інші зацікавлені сторони?
- ▶ Чи передбачені законом обмеження свободи вираження поглядів дитини в цифровому середовищі, чи мають вони намір досягти законної мети та чи необхідні вони в демократичному суспільстві?
- ▶ Чи поінформовані діти про обмеження, які діють відповідно до їхніх можливостей, що розвиваються? (Наприклад, інтернет-фільтри або системи перевірки віку.)
- ▶ Чи надаються дітям вказівки щодо відповідних засобів правового захисту стосовно обмежень їхнього права на свободу вираження поглядів, зокрема щодо того, як і кому подавати скаргу, повідомляти про порушення чи звертатися по допомогу та консультування? Чи поінформовано про це батьків?
- ▶ Чи надають дітям вказівки щодо того, як вони можуть реалізувати своє право на свободу вираження поглядів, поважаючи при цьому права та гідність інших людей? Чи поінформовані вони про те, що їхнє право на свободу вираження поглядів може бути обмежене через права інтелектуальної власності інших осіб або через те, що їхнє вираження спонукає до ненависті чи насильства?
- ▶ Чи ініціює та заохочує держава надання різноманітного високоякісного інтернет-контенту та послуг соціального і культурного збагачення для дітей на підтримку їх найповнішого розвитку та участі в суспільстві? Чи існує якісний контент, спеціально розроблений для дітей, легкий для пошуку та розуміння, сформульований їхньою мовою та адаптований до їхнього віку та зрілості?

44. Ресурси були розроблені в межах колишньої програми Ради Європи «Песталоцці».

- ▶ Чи можуть діти легко знайти високоякісну інформацію про права дитини, зокрема в цифровому середовищі, про новини, про здоров'я, статеве життя та стосунки?
- ▶ Чи доступні для дітей якісні громадські медіа?
- ▶ Там, де передбачені асигнування для медіа, чи залучаються діти до активних форм спілкування, заохочуючи надання матеріалів користувачів і створюючи інші схеми участі?
- ▶ Чи приділяється увага доступові дітей, їхній присутності та зображенню в інтернет-медіа?

Відповідні законодавчі акти

Конвенція ООН про права дитини, статті 13 та 17,

Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод, стаття 10,

Рекомендація CM/Rec(2018)1 Комітету міністрів державам-членам щодо плюралізму медіа та прозорості медіавласності,

Рекомендація CM/Rec(2016)5 Комітету міністрів державам-членам щодо інтернет-свободи,

Рекомендація CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів державам-членам щодо використання Посібника з прав людини для інтернет-користувачів,

Рекомендація CM/Rec(2012)1 Комітету міністрів державам-членам щодо керування суспільними медіа.

Відповідна практика Європейського суду з прав людини

Інформаційна довідка: [Доступ до Інтернету](#),

Інформаційна довідка: [Мова ворожнечі](#).

Інформаційна довідка: [Захист репутації](#)

3. Залученість, право брати участь в іграх і право на збори та об'єднання

Цифрове середовище надає особливі можливості для прав дитини на участь, ігри і мирні збори та об'єднання, зокрема через спілкування в інтернеті, ігри, мережеву взаємодію та розваги. Особливо в цифровому контексті гра та об'єднання мають вирішальне значення для особистості та розвитку дитини, і тому можливості повинні надаватися власною мовою дітей такими способами, що підтверджують і визнають їхню культуру та спадщину й підтримують належність. Отже, гра та об'єднання в цифровому середовищі повинні бути доступними для всіх дітей. Водночас слід підтримувати здоровий баланс між діяльністю дітей

в інтернеті та поза ним, як це показано в новому Посібнику про батьківство в цифрову епоху Ради Європи⁴⁵.

Концепція дитячої участі складна і багатогранна: вона охоплює право бути вислуханим у школах та інших місцях, під час судового розгляду або в політичних рішеннях, які на них впливають, а також право на соціально-економічну участь, інклюзію та доступ до рівних можливостей. Усе це дозволяє дітям розвиватися та бути залученими до демократичного громадянства в темпі, який відповідає рівневі їхньої зрілості та розуміння. Цифрові технології не лише збільшують шанси дітей на те, щоб їхній голос був почутим у певних контекстах, а й надають дітям нові можливості для участі в соціальних та інших заходах.

Два ключові положення Конвенції ООН про права дитини (КПД ООН) лежать в основі цієї концепції:

Стаття 12 КПД ООН передбачає: «Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, до того ж поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю».

Стаття 15 КПД ООН зазначає, що «Держави-учасниці визнають право дитини на свободу асоціацій і свободу мирних зборів».

Посібник Ради Європи з прав людини для інтернет-користувачів пояснює, як ці права застосовуються – фактично до всіх користувачів – у цифровому середовищі:

1. *«Ви можете вільно обирати будь-який сайт, додаток чи будь-яку іншу послугу з метою створення груп, приєднання, мобілізації та участі в будь-якій соціальній групі та об'єднанні незалежно від їхнього офіційного визнання з боку органів державної влади. Ви також повинні мати можливість використовувати інтернет для реалізації свого права на створення профспілок і приєднання до них.*
2. *«Ви маєте право на мирний протест в інтернеті. Однак ви повинні знати: якщо ваш онлайн-протест призведе до блокування, перебоїв у наданні послуг та (або) завдасть шкоди майну інших осіб, ви можете зіткнутися з юридичними наслідками.*
3. *«Ви можете вільно користуватися доступними онлайн-можливостями для участі в місцевих, національних і глобальних публічних політичних дебатах, законодавчих ініціативах, контролі за ухваленням рішень, зокрема, ви маєте право підписувати петиції та брати участь у розробленні політики, пов'язаної з керуванням інтернетом».*

■ Запитання / контрольний список для держав-членів

- ▶ Чи співпрацюєте ви з іншими зацікавленими сторонами для забезпечення доступу дітей до таких видів діяльності, які можуть сприяти участі, інклюзії, цифровому громадянству та стійкості як в інтернеті, так і поза ним, сприяючи тим самим громадянській та демократичній участі дітей відповідно до їхніх можливостей, що розвиваються?

45. Parenting in the Digital Age – Positive parenting strategies for different scenarios, серпень 2020.

- ▶ Чи передбачено низку стимулів, інвестиційних можливостей, стандартів і технічних вказівок для розроблення та розповсюдження цифрового контенту та послуг, що дають соціальну, громадянську, мистецьку, культурну, освітню та оздоровчу користь для всіх дітей? Сюди входять, наприклад, інтерактивні навчальні та ігрові інструменти, що стимулюють такі навички, як творчість, колективна робота та розв'язання проблем, що відповідають їхнім можливостям, які розвиваються, з урахуванням потреб дітей, що перебувають у вразливих ситуаціях.
- ▶ Чи приділяється особлива увага участі вразливих груп дітей (наприклад, дітей з обмеженими можливостями)?
- ▶ Чи надається дітям інформація, що відповідає їхньому вікові та зрілості, зокрема не в письмовому вигляді та через соціальні мережі й інші медіа про їхні права, як, наприклад, права на участь?
- ▶ Чи належним чином діти поінформовані про доступні для них можливості, і де вони можуть дістати допомогу, щоб скористатися цими можливостями?
- ▶ Чи існують заходи щодо захисту прав інтелектуальної власності дітей, якщо вони беруть участь у створенні або розробленні цифрового контенту, послуг чи інструментів?
- ▶ Чи вживаються заходи для забезпечення того, щоб діти мали змогу ефективно брати участь у місцевих, регіональних, національних і європейських чи міжнародних громадсько-політичних та політичних дебатах і підтримувати розвиток громадянських та соціальних платформ в інтернеті для сприяння їхній участі та реалізації ними права на збори та об'єднання, зміцнення їхньої здатності до демократичної громадянськості та політичної свідомості?
- ▶ Чи розглядаються питання участі дітей у цифровому середовищі та вживаються ефективні дії, спираючись на наявну належну практику участі дітей і доступні інструменти для оцінювання?
- ▶ Чи вживаються заходи для захисту дітей, які реалізують своє право на мирні збори та об'єднання в цифровому середовищі, від моніторингу та спостереження, яке ведеться безпосередньо державними органами, або у співпраці з суб'єктами приватного сектору?
- ▶ Якщо такі заходи перешкоджають здійсненню дітьми своїх прав, чи підпадають вони під умови та захист від зловживань відповідно до міжнародних і європейських конвенцій та стандартів з прав людини? Чи передбачені вони законом, що доступний, точний, чіткий і передбачуваний, прагне досягти законної мети, чи необхідні вони в демократичному суспільстві та пропорційні до законної мети, яку він прагне досягнути, і чи дозволяють вони ефективні засоби правового захисту?
- ▶ Чи передбачають дії для підтримання прав дітей на участь, ігри, зібрання та об'єднання відповідні політичні заходи та методології захисту дітей для оцінювання, а також отримання відгуків від / для дітей-учасників?

Відповідні документи з обов'язковою та необов'язковою юридичною силою

Рекомендація 3.3

Конвенція ООН про права дитини (КПД ООН), стаття 12 (право бути заслуханою, стаття 15 (збори) та стаття 31 (ігри)),

Загальне зауваження ООН №17 (2013) про право дитини на відпочинок, дозвілля, брати участь в іграх, розважальних заходах, у культурному житті та займатися мистецтвом (стаття 31),

Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод, стаття 11 (збори та об'єднання),

Рекомендація CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів державам-членам щодо використання Посібника з прав людини для інтернет-користувачів.

4. Особисте життя та захист даних

Діти мають право на особисте та сімейне життя в цифровому середовищі, що передбачає захист їхніх персональних даних і повагу до конфіденційності їхнього листування та приватного спілкування. Посібник Агентства ЄС з основоположних прав з питань європейського права у сфері захисту прав дитини (2015) звертає увагу на те, що

*«Відповідно до міжнародного права право на захист даних – частина права дитини на особисте життя, про яке йдеться у статті 16 КПД. Ця стаття передбачає, що жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність. Цього права повинні **дотримуватися всі, й законний представник зокрема**». (Ст. 193; виділив автор)*

Поважати, захищати та реалізувати право дитини на особисте життя та захист даних – основне зобов'язання держави. Це передбачає наявність правової бази. Така база може містити:

- ▶ конституційне положення, що гарантує право на захист даних та особисте життя, яке також застосовується до дітей (посилання на статтю 16 Конвенції ООН про захист прав дитини, статтю 8 ЄКПЛ, статтю 7 та 8 Хартії основних прав Європейського Союзу) та забезпечує, щоб обмеження цих прав відповідали законам, мали законну мету та були необхідними в демократичному суспільстві;
- ▶ національна правова база / законодавство щодо захисту даних.

Що таке «персональні дані»?

Персональні дані = будь-яка інформація, що пов'язана з особою, ідентичність якої встановлена або може бути встановлена («суб'єкт даних»).

Приклади персональних даних:

- ▶ ім'я та прізвище;
- ▶ домашня адреса або номер телефона;
- ▶ адреса електронної пошти;
- ▶ ідентифікаційний код;
- ▶ дані щодо місцеперебування (наприклад, функція визначення місцеперебування на мобільному телефоні);
- ▶ IP-адреса;
- ▶ кук з ідентифікаційними даними.

Певні категорії даних вважаються спеціальними категоріями даних, які підлягають жорсткішим вимогам:

генетичні дані, біометричні дані, що точно ідентифікують дитину, персональні дані, що стосуються кримінальних обвинувачень, та персональні дані, що вказують на расове чи етнічне походження, політичні погляди, релігійні чи інші переконання, психічне та фізичне здоров'я чи статеве життя.

Збирання персональних даних дітей

Діти дедалі частіше підпадають під процедури збирання даних як суб'єкти персональних даних. Наведена нижче інфографіка зображує різні сфери, у яких це відбувається, та залучених учасників.

<p>ВІДОМА</p> <p>Під'єднані до мережі дитячі камери</p> <p>Під'єднані до мережі камери в школах, дитячих садках, лікарнях та інших закладах, де перебувають діти, тому лікарі можуть без варті доступу до пошкою відслідковувати.</p> 	<p>В ІНТЕРНЕТІ</p> <p>Пошук інформації у браузері</p> <p>Підлітки використовують пошук інформації про себе як свій головний засіб для вивчення/аналізу та стан здоров'я.</p> 	<p>ВІДОМА</p> <p>Шкільні бази даних</p> <p>43,5 мільйона записів в базі даних SMS для реєстрації даних учнів.</p> 	<p>ВІДОМА</p> <p>Схеми лояльності для роздрібно-ї торгівлі</p> <p>У роздрібно-ї торгівлі США більше використовується картки лояльності, ніж в інших країнах. Але Boots пропонує вилучити з бази даних та надіслати пропозиції батькам.</p> 	<p>ВІДОМА</p> <p>Бюлетенні дані в школі</p> <p>Школи використовують дані для реєстрації учнів у загальної бібліотеки і дитячих.</p>
<p>ВІДОМА</p> <p>Під'єднані до мережі іграшки</p> <p>Товари мережі в великій кількості незважаючи на популярність іграшок SmartFox, змінили обмінюваність даних з родиною та друзями.</p> 	<p>В ІНТЕРНЕТІ</p> <p>Батьки в соціальних мережах</p> <p>Більше ніж мільйон дітей шароку ділиться в соціальних мережах приблизно 71 фотографією та 23 відео своєї дитини.</p> 	<p>ВІДОМА</p> <p>Годовники з функцією відстеження місцезнаходження</p> <p>Використання функції відстеження місцезнаходження (приміром для дітей, які зазнають захворювання, щоб мати власний телефон) дозволяє батькам відстежувати їх місцезнаходження.</p> 	<p>ВІДОМА</p> <p>Програми для вивчення поведінки</p> <p>Платформа Behavioral Scientist складається з 12000 сайтів. Дані поширюються серед 31 організації.</p> 	<p>ВІДОМА</p> <p>Чорна книга (The Red Book)</p> <p>Розроблена нова послуга цифрової обліку в медичних установках, яку зможуть побачити медичні працівники.</p>
<p>ВІДОМА</p> <p>Розумні колонки</p> <p>Amazon Echo, розумна колонка, зберігає аудіозаписи та створює кожен командир чи запитування.</p> 	<p>В ІНТЕРНЕТІ</p> <p>Діти в соціальних мережах</p> <p>Більше ніж половина 11-12-річних дітей у Великій Британії є в соціальних мережах.</p> 	<p>В ІНТЕРНЕТІ</p> <p>Смартфони та планшети</p> <p>Talking Airplay дозволяє для торгівлі з анімаційними персонажами – кращою ілюстрацією 10 трекерів для збирання даних.</p> 	<p>ВІДОМА</p> <p>Медична документація</p> <p>У сфері охорони здоров'я передається більше даних, наприклад між національною системою охорони здоров'я та компаніями-партнерами.</p> 	<p>ВІДОМА</p> <p>Прозорий календар</p> <p>Діти повинні надати інформацію, та яку вони вивчають, для отримання учнівського квитка. Підкорості також.</p>

Джерело: Уповноважений з прав дитини, Who knows what about me? Інфографіка, 2018.

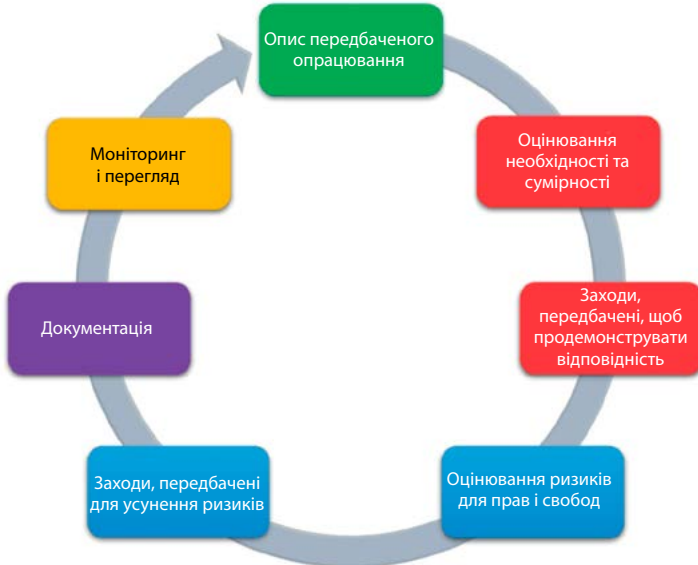
Контрольні списки для держав-членів

(Національний) закон про захист даних повинен передбачати:

- ▶ заходи для забезпечення того, щоб персональні дані дітей опрацьовували справедливо, законно, точно та надійно, для конкретних цілей та за вільної, явної, поінформованої та однозначної згоди дітей та/або їхніх батьків, опікуна чи законного представника або відповідно до іншої законної підстави, встановленої законом;
- ▶ принцип мінімізації даних, що означає, що опрацювання персональних даних повинно бути належним, відповідним і не надмірним з погляду цілей, для яких вони опрацьовуються;
- ▶ механізми оцінювання впливу на захист даних, які забезпечують оцінювання ймовірного впливу необхідного опрацювання даних на права дитини, та опрацювання даних, призначене для запобігання або мінімізації ризику втручання в ці права.

Оцінювання впливу на захист даних

Це процес, покликаний описати опрацювання, оцінити необхідність і сумірність опрацювання та допомогти керувати ризиками для прав і свобод фізичних осіб, що виникають внаслідок опрацювання персональних даних (шляхом їх оцінення та визначення заходів для їх усунення).

Джерело: Article 29 WP (2017) [Guidelines on Data Protection Impact Assessment \(DPIA\)](#) and determining whether processing is “likely to result in a high risk” for the purposes of Regulation 2016/679.

(Національний) закон про захист даних повинен також передбачати:

- ▶ обмеження щодо опрацювання спеціальних категорій даних, які вважаються конфіденційними (тобто генетичні дані, біометричні дані, що точно ідентифікують дитину, персональні дані, що стосуються кримінальних обвинувачень, і персональні дані, що вказують на расове чи етнічне походження, політичні погляди, релігійні чи інші переконання, психічне та фізичне здоров'я чи статеве життя);
- ▶ права для суб'єктів даних, такі як право відкликати свою згоду на опрацювання персональних даних, мати доступ до своїх персональних даних і виправляти або видаляти їх, зокрема, коли опрацювання незаконне або коли це піддає ризикові їхню гідність, безпеку або конфіденційність;
- ▶ вимоги щодо надання легкодоступної, змістовної, адаптованої для дітей і відповідного віку інформації про те, як дані збирають, зберігають, використовують і розкривають, про їхні права на доступ до своїх даних, виправлення або видалення цих даних або заперечення проти їхнього опрацювання, та як реалізувати свої права;
- ▶ вимоги для впровадження заходів щодо конфіденційності та вбудованого алгоритму конфіденційності з урахуванням найкращих інтересів дитини;
- ▶ заборону профілювання дітей (тобто будь-яка форма автоматизованого опрацювання персональних даних, яка полягає в застосуванні «профілю» до дитини, зокрема для ухвалення рішень стосовно дитини або для аналізу чи прогнозування її особистих уподобань, поведінки та ставлення), якщо це не відповідає найкращим інтересам дитини або якщо існує вищий суспільний інтерес, за умови, що законом передбачені відповідні гарантії;
- ▶ створення незалежного органу з питань захисту даних.

Профілювання

Профілювання – це техніка автоматизованого опрацювання даних, яка полягає в застосуванні до особи «профілю», зокрема для ухвалення рішень, що стосуються її або для аналізу чи прогнозування її особистих уподобань, поведінки та ставлення. Профілювання може проводитися з різних причин, таких як стан здоров'я або маркетингові чи рекламні цілі.

Профілювання іноді використовується для ухвалення **автоматизованих рішень** стосовно окремої людини. Утім, відповідно до Конвенції 108+, кожна особа має право не підпадати під рішення, яке істотно впливає на неї, лише на підставі автоматизованого опрацювання даних без урахування її думок.

Комітет міністрів визнав у своїй Рекомендації, що профілювання дітей може мати серйозні наслідки для них протягом усього життя, і, з огляду на те, що вони не можуть від свого імені дати свою вільну, конкретну та усвідомлену згоду на збирання персональних даних для цілей профілювання, **необхідні конкретні та відповідні заходи щодо захисту дітей** для врахування найкращих інтересів дитини та розвитку їхньої особистості відповідно до КПД ООН⁴⁶.

46. Рекомендація CM/Rec(2010)13 Комітету міністрів державам-членам про захист осіб у зв'язку з автоматизованим опрацюванням персональних даних у контексті профілювання.

Створюючи або переглядаючи національну правову базу щодо системи захисту даних, держави повинні звертати особливу увагу на:

- ▶ забезпечення участі дитини в процесі розроблення або перегляду;
- ▶ визначення віку, у якому дитина може дати згоду на опрацювання своїх персональних даних: ухвалюючи рішення щодо цього віку, потрібно враховувати права, погляди, найкращі інтереси дітей та їхні можливості, що розвиваються; це слід контролювати та оцінювати, беручи до уваги фактичне розуміння дітьми практики збирання даних і технологічного розвитку;
- ▶ забезпечення належної поінформованості дітей про їхні права, обов'язки, ризики та засоби захисту в разі порушення їхніх прав;
- ▶ забезпечення того, щоб у випадках, де діти вважаються занадто маленькими для надання згоди, а отже потрібна згода батьків, докладалися розумні зусилля, щоб перевірити, що згоду дають батьки або законний представник дитини;
- ▶ уникнення заборони законом або практикою анонімності псевдонімії або використання технологій шифрування для дітей;
- ▶ визначення та перевірка того, чи застосовується та як застосовується чинна правова база до нових технічних явищ або таких, що з'являються, як-от розумні та під'єднані до мережі іграшки та пристрої, призначені для дітей чи які використовуються безпосередньо близько до дітей, або збільшеного використання алгоритмів та розроблення штучного інтелекту.

У Пояснювальному меморандумі до Посібника з прав людини для інтернет-користувачів визнано, що «з метою забезпечення захисту від стеження онлайн і зміцнення свободи вираження поглядів держави-члени Ради Європи повинні поважати бажання інтернет-користувачів **не розкривати свою особу**. Водночас повага до анонімності не заважає державам-членам вживати заходів для відстеження осіб, відповідальних за скоєння кримінальних діянь відповідно до національного законодавства, ЄКПЛ та інших міжнародних договорів у сфері правосуддя та діяльності правоохоронних органів».⁴⁷

Особливо для дітей анонімність може бути надзвичайно важливою для їхнього розвитку та формування їхньої особистості, наприклад, коли вони шукають інформацію про статеве життя. Це може означати анонімність від держави, від постачальників послуг або від батьків. На додаток, діти також повинні мати можливість повідомляти про матеріали та поведінку, що може заподіяти їм шкоду, та отримувати поради та підтримку, беручи до уваги їхню конфіденційність та анонімність⁴⁸. З іншого боку, псевдонімність також може бути корисною стратегією для дітей, щоб орієнтуватися в цифровому середовищі, наприклад, використовуючи імена користувачів, які не пов'язані з їхніми справжніми іменами.

47. Рекомендація [CM/Rec\(2014\)6](#) Комітету міністрів державам-членам щодо використання Посібника з прав людини для інтернет-користувачів – Пояснювальний меморандум, пункт 59.

48. Рекомендація [CM/Rec\(2014\)6](#) Комітету міністрів державам-членам щодо використання Посібника з прав людини для інтернет-користувачів – Пояснювальний меморандум, пункт 95.

Розумні та під'єднані до мережі іграшки та пристрої

Зростає занепокоєння, пов'язане з тим, як інтернет речей (IP) і, зокрема, інтернет іграшок впливає на дітей. Нові розумні та під'єднані до мережі іграшки, призначені для дітей (як-от ляльки, роботи та годинники), надають дітям багато позитивних можливостей, таких як розваги, задоволення та заспокоєння, (неформальне) навчання, формування особистості та саморозвиток. Утім такі пристрої можуть також становити ризики для прав дітей на особисте життя та захист даних. Серед таких ризиків корпоративний і державний нагляд, проблеми з конфіденційністю та безпекою даних, відстеження геолокації, дистанційне керування технологіями та порушення функціонування системи безпеки. Крім того, під'єднані до мережі іграшки - це не єдині –пристрої з функцією виходу в інтернет, якими сьогодні користуються діти. Інші пристрої IP, що впливають на життя та права дітей, такі як контролери для розумного дому, не призначені безпосередньо для дітей, але наявні в їхньому домашньому середовищі, також повинні бути предметом перевірки відповідності до нормативних актів.

Інші напрямки дій для держав-членів передбачають підвищення обізнаності:

- ▶ для *дітей*: забезпечення поінформованості дітей щодо шляхів реалізації їхнього права на особисте життя та захист даних, беручи до уваги їхній вік і зрілість, і, де це доречно, за вказівками та керівництвом їхніх батьків, вихователів, законних опікунів чи інших осіб, які на законних підставах несуть відповідальність за дитину, способом, який відповідає здібностям дитини, що розвиваються;
- ▶ для *батьків*: переконайтеся, що батьки володіють актуальною інформацією (наприклад, поради щодо зберігання комп'ютера у вітальні сьогодні менш актуальні, бо діти користуються багатьма портативними пристроями, такими як планшети та смартфони), знають телефон довіри тощо, мають доступ до консультацій та тренінгів для розвитку власних навичок;

«Шерентинг»

Батьки не лише відіграють вирішальну роль у захисті особистого життя їхніх дітей в інтернеті, але й можуть загрожувати їхній конфіденційності. «Шерентинг» (англ. – «Sharenting») – це слово, утворене від слів «ділитися» (share) та «батьківство» (parenting). Воно означає явище, коли батьки діляться інформацією про своїх дітей, фотографіями, наприклад, у блогах чи соціальних мережах, таких як фейсбук, інстаграм чи ютуб. Звісно, переважно батьки роблять це з хорошими намірами, тому що пишуться своїми дітьми або хочуть поділитися досвідом з іншими батьками щодо чудових, але іноді й складних аспектів батьківства. Деякі батьки діляться лише зрідка, інші — діляться майже всім, що відбувається в їхньому повсякденному житті. Діти, особливо коли дорослішають, не завжди почуваються комфортно через інформацію, яку поширюють їхні батьки. Іноді виникають конфлікти між правом дитини на особисте життя та правом на свободу вираження поглядів батьків. Незалежно від обставин батьки повинні пам'ятати про найкращі інтереси дитини та обговорювати з дитиною те, чим вони діляться і чому.

- ▶ для *комерційних підприємств*⁴⁹: держави-члени повинні розвивати ділову культуру, яка поважає і підтримує права дітей на особисте життя та захист даних, заохочуючи комерційні підприємства інтегрувати свою відповідальність у їхні внутрішні підзаконні акти та процедури, основні цінності, політику та стратегії. Це можна зробити шляхом активної взаємодії з компаніями безпосередньо або через інші канали, такі як торгові палати, галузеві групи, професійні спільноти та інші бізнес-асоціації (ЮНІСЕФ та Міжнародний суд ООН, 2015).

Відповідні документи з обов'язковою та необов'язковою юридичною силою

Рекомендація 3.4.

Стаття 16 Конвенції ООН про права дитини (КПД ООН),

Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод, стаття 8,

Рада Європи, Модернізована конвенція 108 про захист осіб у зв'язку з автоматизованого опрацювання персональних даних,

Рекомендація CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів державам-членам щодо використання Посібника з прав людини для інтернет-користувачів,

Рекомендація CM/Rec (2010)13 про захист осіб у зв'язку з автоматизованим опрацюванням персональних даних у контексті профілювання,

Декларація Комітету міністрів щодо маніпулятивних можливостей алгоритмічних процесів,

Консультативний комітет Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованим опрацюванням персональних даних, Керівні принципи щодо штучного інтелекту та захисту даних,

Європейський Союз, Загальний регламент захисту даних.

Загальний регламент захисту даних

2016 року Європейський Союз затвердив Загальний регламент захисту даних, який застосовується з 25 травня 2018 року. Він встановлює правила щодо захисту фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і щодо вільного руху персональних даних. Регламент спирається на принципи, обов'язки та права, передбачені Конвенцією 108 (+).

Див. також інформацію про захист даних в ЄС (Data Protection in the EU) та про правила захисту даних ЄС ([EU Data Protection Rules](#)).

Відповідна практика Європейського суду з прав людини

Інформаційна довідка: [Захист персональних даних](#),

⁴⁹. Див. також розділ 5, «Взаємодія з комерційними підприємствами».

Інформаційна довідка: Право на захист свого зображення.

Актуальні додаткові ресурси

Агентство ЄС з основоположних прав,

Посібник з європейського права у сфері захисту персональних даних (2018),

Курс з питань прав на захист даних та особисте життя в межах Європейської програми з навчання у сфері прав людини для представників юридичних професій (HELP).

5. Право на освіту

Держави повинні активно інвестувати та просувати можливості цифрового середовища для реалізації права дітей на освіту. Мета освіти – розвиток особистості дитини, талантів, розумових і фізичних здібностей повною мірою, а також підготування дитини до відповідального життя у вільному суспільстві. Для підтримки цієї мети важливо, щоб знання та ресурси цифрового середовища були доступні всім дітям так, щоб вони мали інклюзивний характер і враховували здібності дітей, що розвиваються, та особливі умови дітей у вразливих ситуаціях (Керівні принципи, пункт 40). Забезпечити навчання дітей у цифровому середовищі та про нього можна за допомогою дій широкого кола формальних та неформальних навчальних інституцій. Вони повинні передбачати навчання дітей щодо їхніх прав у цифровому середовищі.

«Ви маєте право на освіту, зокрема й право на доступ до знань. Це означає, що:

1. *«Ви повинні мати онлайн-доступ до освітнього, культурного, наукового, навчального та іншого контенту державною мовою. Умови такого доступу можуть передбачати винагороду правовласників за їхню роботу. Ви також повинні мати можливість вільного доступу до наукових і культурних здобутків в інтернеті, що фінансуються державою і перебувають у відкритому доступі в Інтернеті, де це можливо.*

2. *«У частині інтернет- і медіаграмотності ви повинні мати доступ до інтерактивної освіти і знань для того, щоб користуватися своїми правами та свободами в інтернеті. Сюди входять уміння, необхідні для розуміння, користування та роботи з широким спектром інструментів інтернету. Це має навчити вас критично оцінювати точність і вірогідність контенту, додатків та послуг, до яких ви маєте чи бажаєте мати доступ».*

(Посібник Ради Європи з прав людини для інтернет-користувачів)

■ Запитання / контрольні списки для держав-членів

Цифрова грамотність

- ▶ Чи існує політика, яка сприяє розвитку цифрової грамотності, зокрема про медіа та інформаційну культуру, виховання громадянської позиції

щодо цифрових технологій, щоб забезпечити здатність дітей розумно діяти в цифровому середовищі та демонструвати стійкість для боротьби з пов'язаними ризиками ?

- ▶ Чи входить цифрова грамотність у програму базової освіти для всіх, починаючи з ранніх років і з урахуванням здібностей дітей, що розвиваються?
- ▶ Чи передбачає навчання цифровій грамотності:
 - технічні або функціональні компетенції з метою використання широкого спектра інтернет-інструментів і ресурсів;
 - навички, пов'язані зі створенням і вираженням контенту, а також критичним розумінням цифрового середовища, його можливостей та ризиків;
 - здатність дитини розмірковувати про власну поведінку, поведінку інших людей та використання цифрових медіа в суспільстві загалом, щоб вибрати найконструктивніший підхід до використання цифрових медіа з метою взаємодії, інформації, створення, участі та дозвілля?
- ▶ Чи заохочують цифрову грамотність в умовах, де діти користуються інтернетом, особливо в школах та організаціях, що працюють з дітьми та для них?
- ▶ Чи просуває та підтримує держава цифрову грамотність батьків чи опікунів через встановлені державою механізми залучення батьків?
- ▶ Чи не ставить політика у сфері освіти, яка використовує цифрові мережі для поєднання формального та неформального навчання, зокрема вдома, у невідповідне становище дітей, яким бракує ресурсів удома чи які проживають в інтернатах?
- ▶ Чи докладають держави та інші відповідні зацікавлені сторони особливих зусиль через систему освіти та культури для підтримки та сприяння цифровій грамотності дітей, які:
 - мають недостатньо або взагалі не мають доступу до цифрових технологій з соціально-географічних чи соціально-економічних причин, а також у зв'язку з місцем проживання;
 - мають доступ до цифрових технологій, але не використовують їх;
 - не мають навичок користування або недостатньо використовують цифрові технології з причин уразливості, зокрема діти з обмеженими можливостями?
- ▶ Чи докладають держави зусиль для посилення використання інформаційно-комунікаційних технологій дівчатами та для сприяння рівності можливостей і результатів для всіх дітей?

Див.: Проєкт ЄК «Рамкова структура цифрових компетенцій 2.0» (The European Commission's Digital Competence Framework 2.0)⁵⁰.

50. Див.: Проєкт ЄК «Рамкова структура цифрових компетенцій 2.0» (Digital Competence Framework 2.0).

DigComp 2.0 визначає ключові компоненти цифрової компетентності в 5 напрямках, які можна узагальнити, як вказано нижче:

1) **Інформаційна грамотність та вміння працювати з даними:** щоб формувати інформаційні потреби, знаходити та вилучати цифрові дані, інформацію та матеріали. Оцінювати актуальність джерела та його змісту. Зберігати, керувати та упорядковувати цифрові дані, інформацію та матеріали.

2) **Комунікація та співробітництво:** щоб взаємодіяти, спілкуватись і співпрацювати за допомогою цифрових технологій, усвідомлюючи при цьому різноманіття культур і поколінь. Брати участь у суспільстві через державні та приватні цифрові послуги та активну залученість громадян. Керувати власною цифровою ідентичністю та репутацією.

3) **Створення цифрового контенту:** щоб створювати та редагувати цифровий контент. Поліпшувати та інтегрувати інформацію та контент у наявний обсяг знань, розуміючи при цьому, як повинні застосовуватися авторські права та ліцензії. Знати, як давати зрозумілі команди для комп'ютерної системи.

4) **Безпека:** Щоб захищати пристрої, контент, персональні дані та конфіденційність у цифрових середовищах. Захищати фізичне та психологічне здоров'я та знати про цифрові технології для суспільного добробуту та соціального залучення. Бути ознайомленим із впливом цифрових технологій на навколишнє середовище та їхнє використання.

5) **Розв'язання проблем:** щоб виявляти потреби та проблеми і розв'язувати концептуальні проблеми та проблемні ситуації в цифрових середовищах. Використовувати цифрові інструменти для впровадження інновацій у процеси та продукти. Щоб знати останні новини цифрової еволюції.

Освітні програми та ресурси

- ▶ Чи існують заходи, які забезпечують достатню кількість якісних освітніх ресурсів, фізичних пристроїв та інфраструктури, які допоможуть дітям працювати в цифровому середовищі та підтримувати їхню формальну та неформальну та освіту?
- ▶ Чи були освітні та просвітницькі ініціативи, програми та інструменти користувачів для дітей, батьків чи опікунів, а також вихователів і волонтерів, які працюють з дітьми, розроблені та посилені за участю дітей? Такі програми повинні поєднувати знання щодо:
 - характеру та функціонування цифрового середовища;
 - запобіжних заходів;
 - прав та обов'язків у цифровому середовищі;
 - виявлення та повідомлення про порушення;
 - засобів правового захисту та передбаченого відшкодування за будь-які порушення.
 - Навчання дітей для того, щоб вони розуміли відповідно до їхнього віку та динамічних можливостей:
 - що означає надавати згоду;
 - поважати інші основоположні права, свої та інших,
 - вимагати відшкодування в разі потреби та

- використовувати доступні інструменти для захисту та реалізації своїх прав у цифровому середовищі.
- Надання дітям можливості розпізнавати та поводитися з:
 - потенційно шкідливим контентом (наприклад, насильство та заподіяння собі шкоди, порнографія для дорослих, матеріали, що зображують сексуальне насильство стосовно дітей, дискримінацію та расизм, мову ворожнечі) та поведінкою (наприклад, спонукання дітей до сексуальних дій або «грумінг», залякування чи переслідування, незаконне опрацювання персональних даних, порушення прав інтелектуальної власності) й
 - потенційними наслідками можливого подальшого розповсюдження інформації про дітей або поширену дітьми в різних умовах та іншими особами.
- ▶ Чи підтримуються та заохочуються формальні та неформальні освітні та культурні заклади (зокрема архіви, бібліотеки, музеї, дитячі та молодіжні організації та інші навчальні заклади) до розроблення та надання різноманітних цифрових та інтерактивних навчальних ресурсів, а також співпраці через інституційні кордони для оптимізації навчальних можливостей, пов'язаних з цифровим середовищем?

Корисні ресурси Ради Європи

Посібник Ради Європи з [інтернет-грамотності \(2017\)](#) має на меті надати інформацію та заохочувати до роздумів з деяких зі складніших етичних, соціологічних і культурних питань, які невіддільно пов'язані з діяльністю, що стосується цифрових технологій та медіа, яка відіграє тепер таку велику роль у житті більшості людей по всьому світі.

Він розроблений у вигляді збірника інформаційних довідок, які організовані в шість тематичних розділів, завдяки чому користувачам легше завантажувати та друкувати розділи за розділами або окремо, на бажання.

Див. також:

Проект «Навчання з цифрової грамотності» ([Digital citizenship education project](#)), «Відображення практичних дій і заходів у сфері медіаграмотності в ЄС-28» ([Mapping of media literacy practices and actions in EU-28](#)).

Відповідні документи з обов'язковою та необов'язковою юридичною силою

Рекомендація 3.5.

Конвенція ООН про права дитини (КПД ООН), статті 28 та 29,

Рекомендація [CM/Rec\(2014\)6](#) Комітету міністрів державам-членам щодо використання Посібника з прав людини для інтернет-користувачів.

6. Право на захист і безпеку

З огляду на розвиток нових технологій діти мають право на захист від усіх форм насильства, експлуатації та жорстокого поводження в цифровому середовищі або внаслідок дій у ньому. Беручи до уваги швидкість технологічних інновацій та швидкість, з якою можуть з'являтися нові практики, пов'язані з технологіями, держави повинні регулярно оцінювати на основі фактичних даних ризики заподіяння шкоди психічному та фізичному добробуту дітей і дотриманню, захистові та здійсненню їхніх прав. Це особливо важливо, бо нові ризики можуть загрожувати безпеці дітей до того, як їхнім батькам і вихователям чи вчителям стане відомо про них або вони будуть до них готові.

Запобіжні заходи зазвичай кращі за заходи реагування, але ті й ті життєво важливі. Будь-які запобіжні або захисні заходи повинні враховувати найкращі інтереси та можливості дитини, що розвивається, та не обмежувати надмірно здійснення інших прав, а також повинні прагнути досягти реабілітації в разі порушень, скоєних дітьми (зокрема однолітками).

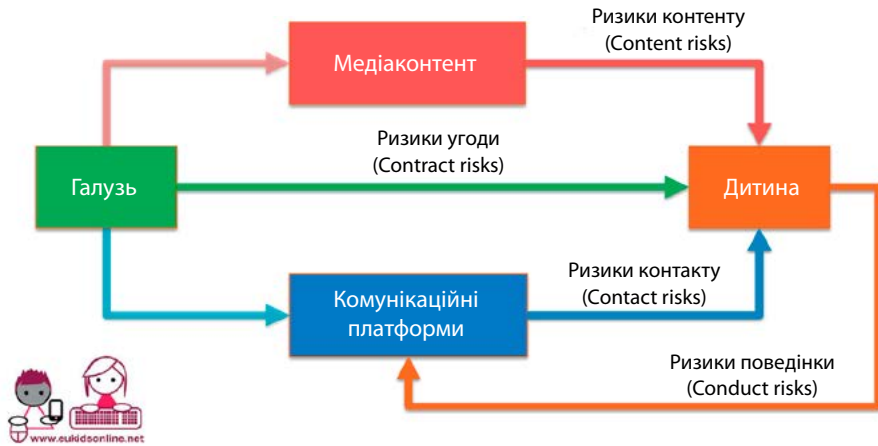
Ризики заподіяння шкоди дітям, пов'язані з використанням цифрового середовища, були поділені мережею «EU Kids Online на 4С»⁵¹, серед яких:

- ▶ Ризики контакту: дитина отримує попередньо виготовлений медіаконтент, який може негативно вплинути на неї – наприклад, порнографія, зображення з мотивами насильства, контент расистського характеру
- ▶ Ризики контакту: діти можуть брати участь у взаємодіях (зазвичай), ініційованих дорослими, які загрожують їм – наприклад, грумінг, домагання, експлуатація
- ▶ Ризики поведінки: діти беруть участь (як посередники, жертви, або ті й ті, бо ці групи можуть збігатися) у (зазвичай) взаємодіях між однолітками, які можуть виявитися згубними, – наприклад, кібербулінг, напади на репутацію в інтернеті, підбурювання до заподіяння собі шкоди, фішинг, гакінг та шахрайство.
- ▶ Ризики угод: діти можуть погодитися на угоди, яких вони не розуміють (бо вони не відповідають віковій або через дизайн вебсайту чи контенту⁵²), які є надмірно переконливі, або діти можуть отримати доступ в інтернеті до різних товарів чи послуг (наприклад ножів, наркотиків, азартних ігор тощо).

51. Див. "What are you concerned about?", Hans-Bredow-Institute (D), 2018.

52. Див. Дослідження маркетингового впливу через соціальні мережі, онлайн-ігри та мобільні додатки на поведінку дітей (ЄС, 2016).

Класифікація ризиків заподіяння шкоди дітям в інтернеті – 4С від мережі «EU Kids Online»

Крім того, Керівні принципи (пункт 51) визнають ризики для здоров'я (розумового та фізичного, зокрема недосипання, ожиріння, соціальне відчуження та надмірне користування інтернетом).

Серед цих ризиків заподіяння шкоди деякі незаконні, а інші легальні, залежно від юрисдикції. Стосовно певних ризиків, таких як секстинг, чинна законодавча база може бути неоднозначною та непридатною для розгляду поведінки, яка може бути складовою частиною нормального дослідження сексуальності в процесі розвитку людини⁵³. Може з'явитися потреба переглянути національну правову базу, щоб забезпечити некриміналізацію законної поведінки. Крім того, у разі насильства чи жорстокого поводження дітей, як, наприклад, у випадках кібербулінгу, може виникнути необхідність у перегляді правової бази з метою застосування належних та адекватних підходів запобігання та перевиховання, запобігаючи при цьому криміналізації дітей. У багатьох країнах кібербулінг може стосуватися кримінального права в контексті злочинів проти особи, хоча, ймовірно, лише в найрідкісніших випадках доречно буде залучати правоохоронні органи чи суди.

У зв'язку з розвитком цифрового середовища дедалі більше дітей піддаються ризикові торгівлі та сексуальної експлуатації⁵⁴. Коли йдеться про запобігання сексуальній експлуатації дітей та молоді, держава повинна забезпечити захист дітям і молоді шляхом прийняття або посилення, впровадження та розповсюдження «законів, адміністративних заходів, соціальних стратегій і програм з метою запобігання злочинам, зазначеним у цьому Протоколі» (див. статтю 9 (1)

53. Див. Лансаротський комітет, Висновок щодо зображень та/або відео, що містять сексуальний підтекст, чи відвертих зображень та/або відео сексуального характеру, які створюють, поширюють і отримують діти, 2019.

54. ООН, Керівні принципи щодо впровадження Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (2019).

Факультативного протоколу до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії). Утім Факультативний протокол також передбачає (у статті 9(2)), що:

«Держави-учасниці сприяють підвищенню поінформованості широких кіл громадськості, зокрема дітей, шляхом забезпечення інформування з використанням усіх відповідних засобів, просвіти і навчання щодо превентивних заходів і шкідливих наслідків злочинів, зазначених у цьому Протоколі. Під час виконання своїх обов'язків згідно з цією статтею держави-учасниці заохочують участь суспільства, зокрема дітей і дітей-жертв, у таких інформаційно-просвітницьких і навчальних програмах, у тому числі на міжнародному рівні».

Ймовірно, існує потреба в більшій «участі» дітей і молоді в процесі формування політики в цій галузі. Право дитини на інформацію (закріплене у статті 17 Конвенції ООН про права дитини) передбачає право доступу до відповідної інформації сексуального характеру (сексуальне здоров'я, сексуальні злочини тощо). Особливо це стосується старших дітей. 2015 року спеціальний доповідач з питань торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії опублікував звіт із тематичним дослідженням з питань інформаційно-комунікаційних технологій і торгівлі та сексуальної експлуатації дітей, що містить розділ під назвою «Розширення можливостей дітей» («Empowering Children»), у якому надання інформації та можливість брати участь (активно та змістовно) визнано важливими в межах загальної зосередженості на захисті. Про це ще раз наголосили в Керівних принципах Комітету ООН з прав дитини щодо впровадження Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (2019).

■ Запитання / контрольний список для держав-членів

- ▶ Чи сприяєте ви та заохочуєте комерційні підприємства впроваджувати безпеку та конфіденційність свідомо та як керівних принципів для характеристик і функціональних можливостей продуктів та послуг, призначених для дітей або які ними використовуються?
- ▶ Якщо комерційні підприємства заохочуються розробляти, виробляти та регулярно оновлювати батьківський контроль, щоб зменшити ризики для дітей у цифровому середовищі, чи розробляється та застосовується такий контроль з урахуванням можливостей дітей, що розвиваються, без посилення дискримінаційного ставлення, порушення права дітей на особисте життя та захист даних або позбавлення права дітей на інформацію відповідно до їхнього віку та зрілості?
- ▶ У зв'язку з обмеженими перевагами для їхніх фізичних, психологічних, соціальних потреб і потреб стимулювання, чи вживаються заходи та політичні стратегії для захисту малолітніх дітей від передчасного впливу цифрового середовища?
- ▶ Чи потрібне використання ефективних систем перевірки віку, щоб забезпечити захист дітей від продуктів, послуг і контенту в цифровому середовищі, які обмежені на законодавчому рівні щодо певного віку, із використанням методів, що відповідають принципам мінімізації даних?

- ▶ Чи існують заходи, що забезпечують захист дітей від комерційної експлуатації в цифровому середовищі, зокрема від впливу форм реклами та маркетингу, що не відповідають їхньому вікові? Чи забезпечено, щоб комерційні підприємства не застосовували несправедливу комерційну практику щодо дітей (наприклад, використовуючи неправдиву інформацію про купівлі в додатках), вимагаючи, щоб цифрова реклама та маркетинг, спрямований на дітей, чітко відрізнялися як такі, та вимагаючи від всіх відповідних зацікавлених сторін обмежити опрацювання персональних даних дітей для комерційних цілей?
- ▶ Чи відбувається співпраця з медіа з урахуванням свободи медіа, з освітніми закладами та іншими відповідними зацікавленими сторонами з метою розроблення програм підвищення обізнаності, спрямованих на захист дітей від шкідливого контенту, а також на запобігання їхній участі в незаконних діях в інтернеті?
- ▶ Чи існують заходи, що заохочують комерційні підприємства та інші зацікавлені сторони розробляти та впроваджувати політичні стратегії, що передбачають заходи для боротьби з кібербулінгом, домаганнями та розпалюванням ненависті та насильства в цифровому середовищі? Чи містить така політика чітку інформацію про неприйнятну поведінку, механізми повідомлення та націлену підтримку дітей, залучених до таких дій?
- ▶ Чи поширюються передові практики щодо способів усунення ризиків у цифровому середовищі як з погляду профілактики, так і засобів правового захисту?
- ▶ Чи вживаються заходи з підвищення обізнаності громадськості з механізмами консультування, повідомлення та скарг?
- ▶ Чи правоохоронна діяльність щодо матеріалів, що стосуються сексуального насильства над дітьми, орієнтована на жертв, чи приділяє першочергову увагу виявленню, пошукові, захистові та наданню реабілітаційних послуг дитині, зображеній у таких матеріалах?
- ▶ Чи проводиться постійний моніторинг розміщення та способу розміщення матеріалів сексуального насильства стосовно дітей у вашій юрисдикції, і чи зобов'язані правоохоронні органи створювати бази даних «гешів» з метою пришвидшення дій щодо виявлення та пошуку дітей, які зазнали сексуальної експлуатації або насильства, вилучення або обмеження доступу до такого контенту та затримання кривдників?

Геші

Геші – це унікальний цифровий відбиток пальця, присвоєний цифровим файлам, зокрема тим, що зображують матеріали сексуального насильства над дітьми. Завдяки гешам можна провести швидкий аналіз великої кількості даних, без необхідності окремо досліджувати потенційні зображення сексуального насильства стосовно дітей. Геші не відображують саме зображення і не можуть бути реверсивно відтворені для створення зображень сексуального насильства стосовно дітей.

- ▶ Чи співпрацюєте ви з комерційними підприємствами з метою надання підтримки, зокрема відповідного технічного забезпечення та обладнання, правоохоронним органам для допомоги в установленні осіб, які скоїли злочини проти дітей, та збирання доказів, необхідних для кримінального провадження?
- ▶ Беручи до уваги наявні технології та не маючи упереджень щодо принципів відповідальності інтернет-посередників та звільнення їх від загальних зобов'язань з моніторингу, чи вимагаєте ви від комерційних підприємств вживати розумних, пропорційних і ефективних заходів, щоб гарантувати, що їхні мережі та онлайн-послуги не використовуються неправомірно з кримінальними або іншими незаконними цілями так, що це може зашкодити дітям, наприклад, що стосується виготовлення, поширення, надання доступу, реклами чи зберігання матеріалів, що зображують сексуальне насильство стосовно дітей чи інші форми жорстокого поводження з дітьми в інтернеті?
- ▶ Чи вимагаєте ви, щоб відповідні комерційні підприємства застосовували геш-списки, щоб упевнитися, що їхні мережі не використовуються з метою зберігання або розповсюдження матеріалів із зображеннями сексуального насильства стосовно дітей?
- ▶ Чи вимагаєте ви від комерційних підприємств та інших відповідних зацікавлених сторін оперативного вживати всіх необхідних заходів, щоб забезпечити доступність метаданих щодо будь-яких матеріалів із зображенням сексуальної експлуатації та насильства стосовно дітей, виявлених на локальних серверах, зробити їх доступними для правоохоронних органів, вилучити ці матеріали та в процесі очікування їхнього видалення обмежити доступ до таких матеріалів, знайдених на серверах поза їхньою юрисдикцією?
- ▶ Чи берете ви участь у щорічному [Дні безпечного інтернету](#) (Safer Internet Day), [Європейському тижні медіаграмотності](#) (European Media Literacy Week), [Дні захисту даних Ради Європи](#) (Data Protection Day), [Європейському дні захисту дітей від сексуальної експлуатації](#) (European Day to protect children from sexual exploitation), [Цифровому тижні](#) (All Digital Week) та інших заходах, організованих для підвищення обізнаності серед громадськості?

Що таке «Люксембурзькі рекомендації»?

Хоча в декількох конвенціях та інших законодавчих документах використовуються такі терміни, як «дитяча порнографія», це викликало постійні дебати протягом останніх кількох років. Кілька зацікавлених сторін дійшли висновку, що необхідне спільне розуміння, концептуалізація, означення та переклад сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей, бо це важливо для глобальних зусиль щодо викорінення цього типу порушень прав дітей. Неузгоджене використання та тлумачення мови та термінів може призвести до суперечливих законів і стратегічних заходів реагування щодо одного і того ж питання.

Метою було досягти консенсусу щодо того, які терміни використовувати для опису різних форм сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно

дітей. Поглиблений аналіз та обговорення термінології й означень розпочала Міжвідомча робоча група. МРГ очолив професор Джаап Доек, колишній голова Комітету ООН з прав дитини. МРГ офіційно завершила свою роботу в січні 2016 року, коли в Люксембурзі були ухвалені «Рекомендації щодо термінології для захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства».

Люксембурзькі рекомендації доступні за посиланням <http://luxembourgguidelines.org/>

Додаткове посилання в цьому контексті – Керівні принципи щодо імплементації Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, затверджені Комітетом з прав дитини на його 81-й сесії у травні 2019 року⁵⁵.

Лансаротська конвенція

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства спрямована на запобігання та боротьбу із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством стосовно дітей, хоч би ким був кривдник, захист прав жертв і надання допомоги, а також сприяння національному та міжнародному співробітництву в цій галузі.

Лансаротська конвенція підкріплена різноманітними документами, що не мають обов'язкової юридичної сили, та мають на меті забезпечити, щоб держави вживали ефективних заходів для боротьби з сексуальним насильством стосовно дітей, як, наприклад, **Керівні принципи** політики щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства.

Лансаротська конвенція вимагає від держав вживати запобіжних заходів, призначати спеціалізовані органи влади та координаційні органи, вживати заходів захисту та надавати допомогу потерпілим, створювати програми або заходи запобіжного втручання, вживати заходів для внесення певних правопорушень до національного кримінального законодавства, забезпечувати гарантії щодо розслідування, кримінального переслідування та процесуального законодавства, реєструвати і зберігати дані та співпрацювати на міжнародному рівні. Вона також передбачає механізм моніторингу.

Інтернет – засіб масової інформації, який дедалі частіше використовується для цілей сексуальної експлуатації та насильства стосовно дітей, наприклад для торгівлі матеріалами, що зображують сексуальне насильство стосовно дітей або для пошуку дітей в Інтернеті.

Лансаротська конвенція вимагає від держав чітко встановити кримінальну відповідальність за такі дії, зокрема, за дитячу порнографію в інтернеті (або матеріали про сексуальне насильство стосовно дітей)⁵⁶ та спонукання дітей в Інтернеті для сексуальних цілей (або грумінг).

55. Офіційні Керівні принципи щодо імплементації Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (2019).

56. Зверніть увагу, що стаття 9 Конвенції про кіберзлочинність також стосується злочинів, пов'язаних з дитячою порнографією.

Пункт 3 статті 20 Лансаротської конвенції надає сторонам можливість залишити за собою право **не** забезпечувати криміналізацію за виробництво та зберігання порнографічного матеріалу за участю дітей, які досягли (національного) віку сексуальної згоди, якщо вони виготовили ці зображення або володіють ними за їхньою **згодою** й тільки для їхнього **приватного використання**. Це положення надає державам-членам можливість вилучити такі практики, як секстинг, з криміналізації матеріалів, що зображують сексуальне насильство стосовно дітей.

Другий раунд моніторингу Лансаротського комітету зосереджений на «Захисті дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, чому сприяють інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ)». Детальніша інформація про результати цього раунду моніторингу доступна за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/children/2nd-monitoring-round>⁵⁷.

Модель реагування на національному рівні (The Model National Response)

Модель реагування на національному рівні (**Model National Response**)⁵⁸ вийшла за межі дослідження **WePROTECT Global Alliance**. Модель пропонує детальну схему, що конкретно стосується сексуальної експлуатації та жорстокого поводження з дітьми в інтернеті. Детальні пропозиції та поради тісно узгоджуються з відповідними розділами Рекомендації Ради Європи.

«Модель дасть країні можливість – незалежно від вихідної точки – виявити будь-які прогалини у своєму потенціалі та розпочати планування заповнення цих прогалин. Використання моделі може допомогти країнам у визначенні дій, що сприяють досягненню цілей сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй, зокрема 16.2 – покласти край усім формам насильства й тортур щодо дітей. Вона також може допомогти у виконанні цілей 8.7 та 5.2».

Відповідні документи з обов'язковою та необов'язковою юридичною силою

Рекомендація 3.6.

Конвенція ООН про права дитини (КПД ООН), стаття 34,

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії,

Комітет ООН з прав дитини, Загальне зауваження №13 описує заходи для захисту дітей від усіх форм насильства,

Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність (ETS № 185) та Додатковий протокол до неї про криміналізацію актів расистського та ксенофобського характеру, скоєних через комп'ютерні системи (ETS №189),

Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (CETS No. 197),

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (CETS № 201) (Лансаротська конвенція).

57. Див. IMEC guidance on [Framing Implementation](#) (2017).

58. Див.: [WeProtect Model National Response](#).

7. Засоби правового захисту

Справжнє та ефективне здійснення прав дітей вимагає наявності засобів захисту в разі порушення цих прав. Засоби захисту також повинні бути наявними, якщо право дитини було порушене в цифровому середовищі. Це передбачає забезпечення наявних, відомих, доступних, бюджетних і дружніх для дітей способів, за допомогою яких діти, а також їхні батьки або законні представники можуть подавати скарги та шукати засоби захисту.

Можливі способи: цивільні та кримінальні провадження, скарги до омбудсмена з прав дітей, національних правозахисних установ та органів з питань захисту даних або механізми подання скарг, які пропонують компанії. У цифровому середовищі особливо корисними можуть бути механізми, що надають суб'єкти, які фактично мають контроль над технічними характеристиками або контентом, розміщеним на їхніх платформах, і дають можливість швидкого відшкодування.

Запитання / контрольний список для держав-членів

- ▶ Чи є наявні, відомі, доступні, бюджетні та дружні до дітей способи, за допомогою яких діти, а також їхні батьки або законні представники можуть подавати скарги та дістати засоби захисту? Залежно від конкретного порушення ефективні засоби правового захисту можуть передбачати запит, пояснення, відповідь, виправлення, провадження, негайне видалення незаконного контенту, вибачення, відновлення в правах, відновлення під'єднання та компенсацію.

Процедури розгляду скарг, дружні до дітей

Відповідно до Інструменту (CPAT), для того щоб процедура розгляду скарг була дружня до дитини, вона повинна містити такі елементи:

- ▶ Вона безпечна та доступна.
- ▶ Діти отримують інформацію та допомогу для подання та розгляду скарги.
- ▶ Інформація надається у форматах, що відповідають віковим та обмеженим можливостям дітей, зокрема у вигляді листівок, брошур, плакатів для шкіл і спеціальних вебсайтів, і розповсюджується там, де діти можуть її знайти.
- ▶ Механізми подальшого спостереження, направлення та реагування добре налагоджені та ефективні, й можуть продемонструвати, що зміни відбуваються у відповідь на законні скарги.
- ▶ Відповідь на такі скарги надсилається безпосередньо дітям протягом розумного періоду способом, що відповідає їхньому вікові та розумінню.
- ▶ Чи надається дітям інформація та поради щодо засобів захисту, доступних на національному рівні, способом, що відповідає їхньому вікові та зрілості, мовою, яку вони можуть зрозуміти та яка враховує їхню стать і культуру? Чи гарантують наявні механізми та процеси швидкий і безпечний доступ до засобів правового захисту та забезпечують дітям належну компенсацію?
- ▶ Чи доступний у всіх випадках доступ до судів або судовий перегляд адміністративних засобів захисту та інших процедур відповідно до принципів, викладених у Керівних принципах Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей?

- ▶ Чи забезпечені діти та/або їхні батьки або законні представники несудовими механізмами, адміністративними чи іншими засобами для пошуку захисту, наприклад, через омбудсманів з прав дітей та інших національних правозахисних установ і органів з питань захисту даних?
- ▶ Чи всі уповноважені особи, які розглядають питання прав дітей у цифровому середовищі, мають достатню освіту та навчання?
- ▶ Чи регулярно перевіряється доступність, відповідність та ефективність цих механізмів для розгляду справ про порушення чи зловживання правами дитини в цифровому середовищі?
- ▶ Чи впроваджуються політичні стратегії та заходи, що заохочують комерційні підприємства створювати власні механізми відшкодування та розгляду скарг відповідно до критеріїв ефективності, викладених у Керівних принципах ООН з питань бізнесу і прав людини, забезпечуючи при цьому, щоб ці механізми не перешкоджали доступі дитини до державних судових чи несудових механізмів?
- ▶ Чи заохочуються комерційні підприємства надавати інформацію, що доступна, відповідає віковій та викладена зрозумілою дитині мовою, про те, як подавати скарги та вимагати відшкодування через механізми правового захисту та подання скарг?
- ▶ Чи зобов'язані комерційні підприємства забезпечувати на своїй платформі або в межах своїх послуг легкодоступні способи, за допомогою яких будь-яка особа, зокрема діти, можуть повідомляти про будь-які матеріали чи діяльність, що викликає в них занепокоєння, та опрацьовувати отримані повідомлення ефективно та в межах розумних термінів?

Відповідні документи з обов'язковою та необов'язковою юридичною силою

Рекомендація 3.7.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень,

Європейська конвенція з прав людини (ETS No.5), статті 6 та 13,

Рекомендація CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів державам-членам щодо використання Посібника з прав людини для інтернет-користувачів,

Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей.

Розділ 4

Міжнародне співробітництво та координація

1. Ратифікація та впровадження конвенцій ООН / РЕ

У швидкому, інноваційному з погляду технологій, глобальному цифровому середовищі міжнародні організації можуть зіграти вирішальну роль в обміні знаннями, забезпеченні ефективного співробітництва та розвитку прогресивних поглядів. Як на рівні Організації Об'єднаних Націй, так і Ради Європи існують надзвичайно важливі інструменти з обов'язковою юридичною силою, пов'язані з реалізацією прав дітей, зокрема в цифровому середовищі.

■ Запитання / контрольний список для держав-членів

- ▶ Чи ратифікували ви та впровадили такі міжнародні документи, що стосуються сприяння та захисту прав дитини в цифровому середовищі:
 - Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (2000);
 - Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень (2011);
 - Модернізовану конвенцію 108 Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованим опрацюванням персональних даних (ETS №108);
 - Конвенцію Ради Європи про кіберзлочинність (ETS № 185) та Додатковий протокол до неї про криміналізацію актів расистського та ксенофобського характеру, скоєних через комп'ютерні системи (ETS №189);
 - Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (CETS №197) та
 - Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (CETS №201)?
- ▶ Чи сформулювали ви застереження та/або зняли застереження, які можуть перешкоджати повному впровадженню?

2. Співробітництво з іншими державами

- ▶ Чи співпрацюєте ви з іншими державами чи міжнародними/європейськими установами, застосовуючи, якою мірою це можливо, відповідні міжнародні та регіональні документи і домовленості з метою дотримання, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі?

- ▶ Чи існує належна правова база для надання допомоги?
- ▶ Чи існують угоди, домовленості чи інші механізми, що забезпечують ефективну співпрацю з іншими державами?
- ▶ Чи забезпечуєте ви швидке, конструктивне й ефективне використання компетентними органами чітких каналів або механізмів для ефективного передавання та виконання запитів на інформацію та інших видів допомоги?
- ▶ Чи існують чіткі та ефективні процеси для встановлення пріоритетів і своєчасного виконання запитів?
- ▶ Чи утримуєтесь ви від заборони чи встановлення необґрунтованих або надмірно обмежувальних умов для надання допомоги чи співробітництва?
- ▶ Чи підтримуєте ви регіональні та міжнародні заходи для підвищення ефективності зусиль з метою вдосконалення політики та оперативних заходів для дотримання, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі, зокрема об'єднання та спільне використання успішних інструментів освіти та підвищення обізнаності?
- ▶ Чи співпрацюєте ви з метою сприяння стандартизації класифікації контенту та інформаційних знаків серед країн і між групами зацікавлених сторін, щоб визначити, що рекомендоване, а що не рекомендоване для дітей?⁵⁹.

3. Співробітництво з Радою Європи

Рекомендація 4 Керівних принципів закликає держави-члени «співпрацювати з Радою Європи шляхом створення, впровадження та моніторингу стратегій і програм, які поважають, захищають і реалізують права дитини в цифровому середовищі, та регулярно ділитися прикладами стратегій, планів дій, законодавства й належної практики, пов'язаних із виконанням цієї рекомендації».

Серед відповідних документів:

- ▶ Рекомендація CM/Rec(2014)6 Комітету міністрів державам-членам щодо використання Посібника з прав людини для інтернет-користувачів,
- ▶ Стратегія щодо керування інтернетом на 2016–2019 роки, Демократія, права людини та верховенство права в цифровому світі,
- ▶ Звіт Ради Європи DGI(2017) 09, Інформаційний розлад: на шляху до міждисциплінарних рамкових програм для досліджень та розроблення політики,
- ▶ Рекомендація CM/Rec(2018)1 Комітету міністрів державам-членам щодо плюралізму медіа та прозорості медіавласності,
- ▶ Рекомендація CM/Rec(2018)2 Комітету міністрів державам-членам щодо ролей та відповідальності інтернет-посередників,
- ▶ напрацювання Ради Європи в галузі штучного інтелекту, зокрема Концептуальна записка: Керування проривами – Вплив розвитку штучного

⁵⁹. Наприклад, див. працю PEGI (Pan European Game Information) (Загальноєвропейська система інформування про ігри).

інтелекту на права людини, демократію та верховенство права⁶⁰ та Рекомендація CM/Rec(2020)1 Комітету міністрів щодо впливу алгоритмічних систем на права людини.

4. Співробітництво з міжурядовими органами, транснаціональними мережами та іншими міжнародними організаціями

- ▶ Чи співпрацюєте ви з відповідними міжурядовими органами, транснаціональними мережами та іншими міжнародними чи європейськими організаціями?
- ▶ Чи можуть правоохоронні органи під'єднатися до бази даних Інтерполу, яка містить інформацію про матеріали, що зображують сексуальне насильство стосовно дітей?
- ▶ Чи сприяєте ви двосторонньому обмінові доказами між юрисдикціями для розгляду матеріалів, що зображують сексуальну експлуатацію дітей чи сексуальне насильство стосовно дітей?
- ▶ Чи активно ви співпрацюєте з інтернет-корпорацією з присвоєння імен і номерів (ICANN), щоб наполягати на ефективному впровадженні політичних стратегій, які сприятимуть зміцненню або підтримці прав дитини, зокрема, забезпечуючи виявлення, вилучення або заборону реєструвати вебадреси, які відверто рекламують або пропагують матеріали зі зображенням сексуального насильства стосовно дітей чи будь-якими іншими правопорушеннями щодо дітей?
- ▶ Чи стежите ви за останніми міжнародними заходами та публікаціями, спрямованими на регулювання державної політики в цій галузі?

Відповідні міжнародні організації (неповний перелік):

Європейські

- ▶ All Digital
- ▶ BEUC (Європейська організація із захисту прав споживачів)
- ▶ Рада Європи
- ▶ COFACE Families Europe
- ▶ Європейська комісія
- ▶ Європейський парламент
- ▶ Eurochild/Євродитина
- ▶ European Schoolnet
- ▶ European Data Protection
- ▶ Board

ООН

- ▶ GapMIL (Глобальний альянс партнерства щодо медіа та інформаційної грамотності в ЮНЕСКО)
- ▶ Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ)
- ▶ ЮНІСЕФ (UNICEF)
- ▶ Спеціальні доповідачі ООН
- ▶ ЮНЕСКО

⁶⁰. Див: Рада Європи та штучний інтелект.

- ▶ ENISA (Агентство ЄС з кібербезпеки)
- ▶ ENOC
- ▶ Європол
- ▶ Media & Learning

Міжнародні

▶ Child Dignity Alliance ▶ Child Helpline International ▶ CRIN ▶ ECPAT International ▶ ENOC ▶ ICANN ▶ IAME (Міжнародна асоціація з медіаосвіти) ▶ ICMEC ▶ INHOPE ▶ Insafe ▶ International Conference of Data Protection and Privacy Commissioners (Міжнародна конференція уповноважених із захисту даних та конфіденційності)	▶ International Justice Mission ▶ Internet Governance Forum (Форум з керування інтернетом) ▶ Інтерпол ▶ NCMEC ▶ OECD (ОЕСР) ▶ Plan International ▶ Save the Children International ▶ Terre des Hommes ▶ Virtual Global Taskforce ▶ WeProtect Global Alliance

Розділ 5

Взаємодія з комерційними підприємствами

Рекомендація Комітету міністрів щодо Керівних принципів поваги, захисту та реалізації прав дитини в цифровому середовищі розроблена для держав-членів. Держави-члени зобов'язані забезпечити кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, разом з дітьми, права та свободи, передбачені міжнародними та європейськими конвенціями. Водночас на комерційних підприємствах лежить **обов'язок** поважати ці права та свободи. Разом держави та підприємства повинні прагнути досягти правильного балансу між захистом дітей і забезпеченням рівного доступу та можливостей усіх дітей у цифровому світі. Попри те, що держави повинні встановлювати чіткі межі для бізнесу, вони також повинні залишати для них можливість сприяти здійсненню прав.

Ця спільна відповідальність була висвітлена в Керівних принципах ООН з питань бізнесу та прав людини та Рекомендації Ради Європи щодо прав людини та бізнесу, а також була роз'яснена в частині **прав дитини** в Загальному зауваженні Комітету ООН з прав дитини №16 (2013) про зобов'язання держави щодо впливу ділового сектору на права дітей і в посібнику «Права дітей і принципи ведення бізнесу», розробленому ЮНІСЕФ, ініціативою ООН «Глобальний договір» (Global Compact) та організацією «Save the Children»

Рекомендації Ради Європи щодо прав людини та бізнесу взяли за основу Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини та базуються на трьох основоположних елементах:

- ▶ чинне зобов'язання держав поважати, захищати та здійснювати права людини та основоположні свободи («обов'язок держави захищати права людини»);
- ▶ роль комерційних підприємств як спеціалізованих органів суспільства, що виконують спеціалізовані функції, необхідні для виконання всіх чинних законів і дотримання прав людини («корпоративна відповідальність за дотримання прав людини»);
- ▶ необхідність узгодження прав та обов'язків з відповідними та ефективними засобами правового захисту в разі порушення («доступ до засобів правового захисту»).

Відповідно до Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи щодо прав людини та бізнесу (2016):

*«Держави-члени повинні вимагати, щоб бізнес-структури поважали **права дітей** під час роботи в межах їх територіальної юрисдикції, та, якщо необхідно, і під час роботи таких бізнес-структур за кордоном, якщо вони резиденти держави-члена».*

Територіальна сфера дії

У Рекомендації підкреслено, що комерційні підприємства повинні поважати права дітей не лише у разі, коли вони постійно проживають у державі-члені, а й коли працюють під її юрисдикцією. Так може відбуватися, наприклад, якщо послуги пропонуються громадянам цієї держави-члена.

Керівні принципи поваги, захисту та реалізації права дитини в цифровому середовищі посилаються на конкретні заходи, які держави-члени повинні вжити щодо комерційних підприємств. Огляд цих посилань наведено в таблиці нижче, яка ілюструє різні способи взаємодії органів влади держав-членів з комерційними підприємствами відповідно до Керівних принципів.

Держави та бізнес: різні типи взаємодії, рекомендовані Керівними принципами

Держави вимагають або забезпечують, щоб підприємства:

- ▶ Підтримували та несли відповідальність за свої обов'язки щодо прав людини.
- ▶ Беручи участь у розробленні та впровадженні батьківського контролю, робили це з урахуванням можливостей дітей, що розвиваються, та відповідно до прав дитини.
- ▶ Не вели несправедливу комерційну практику щодо дітей, чітко вирізняли комерційну рекламу та обмежували комерційне опрацювання даних дітей.
- ▶ Вживали розумних, пропорційних та ефективних заходів (RPE: reasonable, proportionate and effective) для забезпечення того, щоб їхні мережі та послуги не використовувались з кримінальними або іншими незаконними цілями, які можуть зашкодити дітям.
- ▶ Застосували геш-списки (відповідні компанії).
- ▶ Оперативно вживали всіх необхідних заходів, щоб забезпечити доступність метаданих щодо будь-яких матеріалів із зображенням сексуального насильства стосовно дітей, робили їх доступними для правоохоронних органів, вилучали ці матеріали та в процесі очікування їхнього видалення обмежували доступ до таких матеріалів (відповідні компанії).
- ▶ Мали легкодоступні механізми повідомлення про матеріали чи діяльність, що викликає занепокоєння, з ефективним та своєчасним надходженням та опрацюванням.
- ▶ Проводили комплексне юридичне оцінювання стосовно прав дітей.

- ▶ Проводили регулярні оцінювання ризиків стосовно прав дітей і демонстрували обґрунтовані та пропорційні заходи щодо керування та зменшення ризиків.
- ▶ Вживали розумних, пропорційних та ефективних заходів, щоб забезпечити дотримання їхніх положень та умов.

Держави заохочують, сприяють або стимулюють підприємства:

- ▶ Співпрацювати з відповідними зацікавленими сторонами.
- ▶ Впроваджувати безпеку та конфіденційність свідомо та усталено як керівні принципи для продуктів та послуг, призначених для дітей або які ними використовуються.
- ▶ Розробляти та впроваджувати політичні стратегії, що передбачають заходи для боротьби з кібербулінгом, домаганнями та розпалюванням ненависті та насильства в цифровому середовищі.
- ▶ Створювати власні механізми відшкодування та розгляду скарг.
- ▶ Надавати інформацію, що доступна, відповідає віковій та викладена зрозумілою дитині мовою, про те, як подавати скарги та вимагати відшкодування.
- ▶ Розробляти, застосовувати та регулярно переглядати та оцінювати галузеву політику, стандарти та кодекси поведінки, орієнтовані на дітей.

Держави залучають діловий сектор:

- ▶ до розроблення, підготування, впровадження та оцінювання національної стратегії або плану дій;
- ▶ до реалізації галузевих політичних стратегій;
- ▶ завдяки підходу за участю багатьох зацікавлених сторін та встановленню меж, процедур та процесів співпраці;
- ▶ відігравати активну роль у запобіганні та видаленні незаконного контенту, як і інтернет-провайдери та провайдери соціальних мереж.

Держави допомагають діловому сектору:

- ▶ нести свою відповідальність за дотримання прав дитини шляхом створення чіткої та передбачуваної правової та нормативної бази;
- ▶ шляхом формування їхньої обізнаності та підтримки щодо їхніх ролей, відповідальності та впливу на права дітей та їхньої співпраці з відповідними зацікавленими сторонами.

(Джерело: Витяг відповідних посилань із Керівних принципів, липень 2020 року)

Надихнувшись низкою можливих заходів, про які йдеться в Керівних принципах, можна використовувати різноманітні **механізми**, щоб взаємодіяти, підтримувати та вимагати від підприємств дотримання прав дітей у цифровому середовищі:

- ▶ Розроблення **Національного плану дій у сфері бізнесу і прав людини:**

Рада ООН з прав людини закликала всі держави-члени розробити Національні плани дій стосовно імплементації Керівних принципів ООН щодо бізнесу та прав людини.

Інструменти, настанови та національні приклади, зібрані Данським інститутом з прав людини. ЮНІСЕФ також має інструмент «Права дітей у національних планах дій» з розділом про права дітей та медіа, який особливо актуальний (підрозділ 3.7).

У своїй Рекомендації щодо прав людини та бізнесу Рада Європи також запросила держави-члени розробити такий план дій, контролювати, оцінювати та актуалізувати виконання свого плану за участю всіх зацікавлених сторін та конкретно розглядати права дітей у своїх національних планах дій⁶¹.

Більше інформації, наприклад про НПД, також можна знайти в Посібнику Ради Європи з питань бізнесу та прав людини для представників юридичних професій.

- ▶ Висування вимог до кожного комерційного підприємства проводити **комплексне юридичне оцінювання стосовно прав дитини**, що передбачає, що підприємства повинні виявляти, запобігати та пом'якшувати свій вплив на права дітей, зокрема через свої ділові відносини та в межах глобальних операцій⁶². Компанії також повинні публічно роз'яснити свої звіти щодо впливу на права дітей⁶³.
- ▶ Просування, сприяння та моніторинг **зобов'язань комерційних підприємств щодо політики в галузі прав дитини, зокрема оцінювання впливу** та інші **заходи для підтримки прав дітей** (наприклад, соціальні інвестиції, правозахисна діяльність та залучення державної політики, добровільні кодекси поведінки, інновації на основі прав дитини, благодійність та інші колективні дії).

ЮНІСЕФ розробив цілу низку таких інструментів та інших відповідних ресурсів для підтримки ділового сектору в реалізації прав дітей у цифровому середовищі:

- ▶ Набір інструментів ЮНІСЕФ для інтеграції прав дитини у ваш бізнес (UNICEF Toolkit for Integrating Children's Rights into Your Business),
- ▶ Інструмент ЮНІСЕФ для оцінювання безпеки дітей в інтернеті (UNICEF Child Online Safety Assessment tool (COSA),
- ▶ Інструмент ЮНІСЕФ з оцінювання впливу на права дитини для мобільних операторів (UNICEF Mobile Operator Child Rights Self-Impact Assessment Tool),
- ▶ Галузеві настанови ЮНІСЕФ та МСЕ щодо захисту дітей в інтернеті (UNICEF ITU Industry Guidelines on Child Online Protection),
- ▶ Галузевий онлайн інструментарій ЮНІСЕФ з питань конфіденційності та свободи вираження думок дітей в інтернеті (UNICEF Industry Toolkit on Children's Online Privacy and Freedom of Expression).

61. Рекомендація Ради Європи CM/Rec (2016)3 щодо прав людини та бізнесу (2016).

62. Комітет ООН з прав дитини (2013), Загальне зауваження №16 (2013) про зобов'язання держави щодо впливу ділового сектору на права дітей. CRC/C/GC/16, пункт 62.

63. Комітет ООН з прав дитини (2013), Загальне зауваження №16 (2013) про зобов'язання держави щодо впливу ділового сектору на права дітей. CRC/C/GC/16, пункт 64.

- ▶ Встановлення **каналів для діалогу** з бізнесом, наприклад, шляхом організації круглих столів або форумів із зацікавленими сторонами.

З якими типами підприємств доцільно взаємодіяти?

- ▶ Виробники пристроїв (наприклад, комп'ютерів / ноутбуків, планшетів, смартфонів, під'єднаних до мережі іграшок, розумних домашніх помічників),
 - ▶ інтернет-провайдери,
 - ▶ провайдери мобільного зв'язку,
 - ▶ розробники та провайдери послуг та додатків (соціальні медіа, ігри, вебсайт),
 - ▶ брокери даних,
 - ▶ постачальник служби хмарних обчислень,
 - ▶ постачальники послуг аналітики,
 - ▶ постачальники навчальної платформи,
 - ▶ постачальники послуг в сфері безпеки,
 - ▶ фінансові установи.
-
- ▶ Співпраця з **торговими, діловими або галузевими асоціаціями**, торговими палатами, організаціями професійного навчання, кодувальниками/інженерами.

Відповідні асоціації:

- ▶ EuroISPA,
- ▶ ICT Coalition,
- ▶ GSMA,
- ▶ ISPA,
- ▶ Technology Coalition.

Для юристів різного походження, які прагнуть здобути освіту щодо імплементації стандартів прав людини, безумовно, дуже «корисними» будуть онлайн-курси HELP Ради Європи (HELP = програма з навчання у сфері прав людини для представників юридичних професій). Курси, які можуть бути актуальними в цифровому середовищі, а також стосовно керування інструктованим співробітництвом з бізнесом, охоплюють, серед іншого, курси з питань: антидискримінації, бізнесу та прав людини, правосуддя, доброзичливого до дітей, захисту даних та права на особисте життя, сімейного законодавства, боротьби проти расизму, ксенофобії, гомофобії та трансфобії, свободи вираження поглядів, злочинів ненависті та мови ворожнечі, дітей-біженців і мігрантів, права на повагу до приватного та сімейного життя.

- ▶ Співпраця з бізнесом для створення та розгортання масштабних **кампаній із підвищення обізнаності**.

Роль медіа

Генеральна Асамблея ООН (2002 р.) стверджувала, що медіа відіграють ключову роль у навчанні та інформуванні широкої громадськості про проблеми ризику:

«Медіа та їхні організації відіграють ключову роль у підвищенні обізнаності зі становищем дітей та викликами, з якими вони стикаються. Вони також повинні відігравати активнішу роль в інформуванні дітей, батьків, сімей та загальної громадськості про ініціативи, що захищають та пропагують права дітей, а також повинні сприяти освітнім програмам для дітей. У зв'язку з цим медіа повинні бути уважними до їхнього впливу на дітей».

Сьогодні соціальні платформи та електронні медіа та провайдери також поділяють цю відповідальність, бо вони володіють масштабованими засобами охоплення більшості, якщо не всіх, дітей та їхніх сімей за допомогою інформаційних повідомлень.

Відповідні міжнародні та регіональні документи

Комітет ООН з прав дитини (2013), Загальне зауваження №16 (2013) про зобов'язання держави щодо впливу ділового сектору на права дітей. CRC/C/GC/16,

Рада ООН з прав людини, [Керівні принципи ООН з питань бізнесу і прав людини](#) (2011),

Рекомендація Ради Європи CM/Rec (2016)3 щодо прав людини та бізнесу (2016),

ЮНІСЕФ, ініціатива ООН «Глобальний договір» (Global Compact) та організація «Врятуйте дітей» (Save the Children)(2012) [«Права дітей і принципи ведення бізнесу»](#).

В ОБ'ЄКТИВІ: досягнення в галузі штучного інтелекту (ШІ) та наслідки для прав дітей

Два роки після ухвалення Керівних принципів Ради Європи цей розділ надає поглиблене розуміння штучного інтелекту (ШІ) та його наслідків для прав дітей. Згідно з означенням, яке використовує Рада Європи, ШІ означає сукупність наук, теорій і технік, мета яких – відтворення когнітивних здібностей людини машиною⁶⁴. З огляду на те, що машини діють лише за командами людини, а не свідомо як люди, інші віддають перевагу альтернативним означенням, наприклад, описуючи ШІ як «технології з можливістю виконувати завдання, які інакше потребували б людського інтелекту, як-от зорове сприйняття, розпізнавання мови та переклад мови»⁶⁵.

Попри означення, реальність така, що ШІ розробляють і застосовують у різних галузях і продуктах, які потенційно можуть різнобічно вплинути на життя дітей. Починаючи зі смартфонів, закінчуючи алгоритмами в соціальних мережах і таргетованою рекламою, ШІ – це вже не футуристична перспектива, а визначний аспект сучасного життя.

Як і в багатьох інших сферах цифрового середовища, ШІ може значно покращити та збагатити участь дітей у навчанні, іграх і культурних заходах. Його можна активно використовувати для підтримки безпечнішого інтернет-середовища або для підкріплення різних аспектів прав дітей. А що ШІ дедалі більше вражає, то дуже важливо забезпечити розуміння дітей, що таке ШІ.

Однак ШІ може викликати труднощі з правами дітей, зокрема стосовно захисту від дискримінації. Це пов'язано з тим, що системи штучного інтелекту працюють на основі команд, створених для нього програмістом, і ці команди, своєю чергою, базуватимуться на даних, отриманих з різних джерел. Якщо ці дані відображають уже наявні упередження або помилки, то вони будуть відтворені в тому, як ШІ взаємодіє з дітьми⁶⁶. На додаток, через те що ШІ споживає та підживлюється значними обсягами (персональних) даних, виникають занепокоєння щодо втручання в особисте життя приватних осіб і збільшення ймовірності персоналізова-

64. Консультативний комітет Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованим опрацюванням персональних даних, *Керівні принципи щодо штучного інтелекту та захисту даних*.

65. Див. означення Міністерства Великої Британії з питань бізнесу, енергетики та промислової стратегії, згадане у звіті мера Лондона 2018 року «London: The AI Growth Capital of Europe».

66. Див.: *Звіт про штучний інтелект та захист даних: виклики та можливі засоби захисту*.

них маніпуляцій⁶⁷. У своїй Рекомендації 2020 року щодо впливу алгоритмічних систем на права людини Комітет міністрів згадав про вплив, як позитивний, так і негативний, від застосування алгоритмічних систем з автоматизованим збором даних, аналітикою, ухваленням рішень, оптимізацією чи потенціалом навчання машин на здійснення, користування та захист усіх прав людини та основоположних свобод, а також значні виклики, що стосуються демократичного суспільства та верховенства права, пов'язані з дедалі більшим покладанням на алгоритмічні системи в повсякденному житті.

Читачам і користувачам цього посібника також пропонується критично розглянути ШІ в його ширшому контексті. Наприклад, хоча системи ШІ мають великі перспективи в багатьох сферах, їх може обмежити широке використання шифрування⁶⁸. На сьогодні не існує відомих форм сильного шифрування, які можуть працювати в потрібному масштабі, що також дасть засобам штучного інтелекту можливість «заглянути через завісу», зокрема, з метою виявлення злочинної поведінки, що відбувається за допомогою зашифрованих повідомлень та інших додатків.

Максимальне збільшення прав дітей у контексті ШІ часто потребує балансування, яке повинні зробити всі суб'єкти – від тих, хто ухвалює рішення, та бізнесу, до батьків, опікунів і дітей. Вплив ШІ на дітей та їхні права слід враховувати на всіх етапах політики, законодавства та практики стосовно прав дітей у цифровому середовищі. Іншими словами, ці міркування слід враховувати.

Керівні принципи містять широкий спектр заходів, які держави-члени повинні вносити у свою національну законодавчу базу та політику з питань ШІ та прав дітей: у разі їхньої реалізації вони не лише допоможуть дітям процвітати в цю епоху цифрової революції, великих даних і систем навчання машин, а й забезпечать підзвітність і захист їхніх прав.

З огляду на швидку популярність ШІ навряд чи буде корисний всебічний огляд способів впливу на права та добробут дітей. Натомість деякі приклади можливостей і ризиків, які за собою тягне ШІ, та відповідно до основоположних та оперативних принципів Керівних настанов, представлені в таблиці нижче.

■ Контрольний список / запитання для держав-членів:

- ▶ Чи враховують ваші відповіді на контрольні списки / запитання в інших розділах цього посібника вплив ШІ на дітей та права дітей?
- ▶ Зокрема стосовно розділу 5 (Взаємодія з комерційними підприємствами):
 - Чи вимагають і заохочують комерційні підприємства забезпечувати права та добробут дітей під час розроблення чи використання технологій ШІ?
 - Чи взаємодіє держава з комерційними підприємствами, які розробляють або використовують технології ШІ, з питань прав дітей, і чи допомагає він їм виконувати свої обов'язки?

67. Рекомендація Комітету міністрів щодо впливу алгоритмічних систем.

68. Перетворення інформації в код, особливо для того, щоб її могли зрозуміти лише уповноважені читачі.

Відповідні документи з обов'язковою та необов'язковою юридичною силою

Рекомендація Комітету міністрів щодо впливу алгоритмічних систем на права людини (CM/Rec (2020)1),

Декларація Decl(13/02/2019)1 Комітету міністрів Ради Європи щодо маніпулятивних можливостей алгоритмічних процесів,

Рекомендація CM/Rec (2008) 6 щодо заходів із забезпечення дотримання свободи вираження поглядів та інформації відносно інтернет-фільтрів: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d3bc4%20,

Рекомендація 2102 (2017) Парламентської асамблеї Ради Європи про технологічну конвергенцію, штучний інтелект та права людини.

Корисні ресурси Ради Європи

Уповноважений Ради Європи з прав людини (2019), [Unboxing artificial intelligence: 10 steps to protect human rights](#), крок 10 («Заохочення цифрової грамотності з питань ШІ»),

Рада Європи, Консультативний комітет Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованим опрацюванням персональних даних (2019), [Керівні принципи щодо штучного інтелекту та захисту даних](#),

Frederik Zuiderveen Borgesius (Council of Europe, 2018), [Discrimination, artificial intelligence and algorithmic decision-making](#).

Рада Європи та ШІ

Посібник Ради Європи з інтернет-грамотності (2017) містить інформаційні довідки та контрольні списки про маркування та фільтрування; інтернет речей; штучний інтелект, автоматизацію та руйнівні технології; віртуальну та доповнену реальність; а також великі дані, інтелектуальний аналіз даних і конфіденційність (інформаційні довідки 20, 23-26). Їх можна використовувати як навчальні джерела з тем, що стосуються ШІ.

Актуальні додаткові ресурси

Проект ЮНІСЕФ «Покоління штучного інтелекту» (UNICEF Generation AI project).

Можливості та ризики, пов'язані з ШІ в контексті прав дітей у цифровому середовищі

ТИП ЗАХОДУ	КОНКРЕТНИЙ ПРИНЦИП / ПРАВО	МОЖЛИВОСТІ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ШІ (ПРИКЛАДИ)	РИЗИКИ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ШІ (ПРИКЛАДИ)
<p>Основоложні принципи та права</p>	<p>Найкращі інтереси / можливості дитини, що розвиваються</p> <p>Право на недискримінацію</p> <p>Право бути заслуханим</p> <p>Обов'язок залучати зацікавлені сторони</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Технології ШІ можуть адаптуватися до зрілості та можливостей дітей ▶ Розширення можливостей для дітей з обмеженими можливостями: ШІ може пристосувати товари до індивідуальних навчальних, фізичних та інших потреб дітей ▶ Сприяння доступові до інформації для всіх дітей, зокрема про їхні права ▶ Взаємодія з комерційними підприємствами: заохочувати розвиток технологій, послуг і політичних стратегій щодо ШІ, які поважають, захищають та виконують прав дітей у цифровому середовищі ▶ Адаптаційні технології штучного інтелекту можуть покращити доступ до цифрового середовища, особливо для дітей з обмеженими можливостями 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Діти контактують з технологіями ШІ, які не призначені для них (наприклад, пристрої ШІ вдома): ризик труднощів у використанні, вплив невідповідної інформації чи контенту ▶ Упередженість, якщо алгоритми розроблені так, щоб не враховувати певні групи, або коли ШІ «вчиться» на упередженому або нерепрезентативному введених даних: ризик повторення або подальшого розвитку нерівностей ▶ Закон, політика та практика стосовно ШІ та технологій ШІ, розроблених без участі дітей і захисників прав дитини, що впливає на право бути почутих та не враховує їхніх інтересів ▶ Брак взаємодії з комерційними підприємствами: ризик розвитку технологій ШІ без урахування впливу на дітей ▶ Брак взаємодії з іншими зацікавленими сторонами (батьками / опікунами, громадянським суспільством): ризик нездатності захищати та розширювати можливості дітей у галузі ▶ Технології штучного інтелекту можуть бути надмірно дорогими: ризик подальшого виключення певних груп дітей (наприклад, дітей з обмеженими ресурсами, можливостями) у цифровому середовищі
<p>Принципи роботи та заходи</p>	<p>Доступ до цифрового середовища</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Системи фільтрування ШІ можуть скеровувати дітей на відповідний інтернет-контент, адаптований до їхніх інтересів чи потреб ▶ Системи фільтрування можуть блокувати доступ до контенту, що призводить до розладу інформації 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Системи фільтрування штучного інтелекту автоматичні зазвичай виконуються за нечіткими критеріями та алгоритмами: ризик невинуватого втручання у свободу вираження поглядів та інформації ▶ Розлад інформації, спричинений ШІ (наприклад, технологія / програми «Діпфейк»), що створюють неправдиві або оманливі історії: ризик доступу до якісної інформації ▶ Алгоритми, що просувають одноманітний, низькоякісний або персоналізований контент, що базується на історії перегляду користувача та висновків щодо вподобань, або контенту, який не відповідає віковій чи не адаптований: ризик свободи пошуку та отримання інформації, свобода думки, право на розвиток
<p>Принципи роботи та заходи</p>	<p>Право на свободу вираження поглядів та інформації</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Системи фільтрування ШІ можуть скеровувати дітей на відповідний інтернет-контент, адаптований до їхніх інтересів чи потреб ▶ Системи фільтрування можуть блокувати доступ до контенту, що призводить до розладу інформації 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Системи фільтрування штучного інтелекту автоматичні зазвичай виконуються за нечіткими критеріями та алгоритмами: ризик невинуватого втручання у свободу вираження поглядів та інформації ▶ Розлад інформації, спричинений ШІ (наприклад, технологія / програми «Діпфейк»), що створюють неправдиві або оманливі історії: ризик доступу до якісної інформації ▶ Алгоритми, що просувають одноманітний, низькоякісний або персоналізований контент, що базується на історії перегляду користувача та висновків щодо вподобань, або контенту, який не відповідає віковій чи не адаптований: ризик свободи пошуку та отримання інформації, свобода думки, право на розвиток

ТИП ЗАХОДУ	КОНКРЕТНИЙ ПРИНЦИП / ПРАВО	МОЖЛИВОСТІ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ШІ (ПРИКЛАДИ)	РИЗИКИ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ШІ (ПРИКЛАДИ)
Принципи роботи та заходи	Залученість, право брати участь в іграх і право на збори та об'єднання	<ul style="list-style-type: none"> ▶ ШІ в інтерактивних іграшках та інших пристроях може персоналізувати та покращити враження дітей від гри, допомогти в розвитку соціальних навичок, неформальної освіти (наприклад, «іграшки, що навчають кодування») або розвитку здорових звичок 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Іграшки зі штучним інтелектом та інші пристрої можуть зберігати різні типи даних дитини: ризики захисту даних і безпеки (гакерство), етичні питання щодо того, чи зобов'язані підприємства повідомляти та ділитися збірними даними, що порушують питання безпеки дитини ▶ Іграшки зі штучним інтелектом та інші пристрої, під'єднані до інтернету: ризик злому та «контролю» з боку зовнішнього суб'єкта ▶ Іграшки зі ШІ та інші пристрої можуть дозволяти виявлення та відстеження місцеперебування, спостереження за дитиною з боку батьків / опікунів і підприємств: ризик порушення конфіденційності та захисту даних ▶ Пристрої зі ШІ, що передбачають команди / накази: можливий негативний вплив на розвиток дітей, поведінку та ставлення, особливо якщо пристрої мають переважно «жіночі» персонажі
	Конфіденційність і захист даних	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Автоматизація конфіденційності (тобто автоматичне забезпечення конфіденційності даних за допомогою комп'ютерних систем) може сприяти або навіть покращувати захист конфіденційності та даних в інтернеті 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Пристрої зі ШІ збирають і зберігають дані дітей, ризик для прав на особисте життя та захист даних, якщо діяльність з опрацювання не відповідає законодавству про захист даних ▶ Збір та аналіз «великих даних», зокрема, в інтернеті та в освітній і медичній галузях, ризик для захисту даних дітей та прав на особисте життя, права на недискримінацію, права на розвиток ▶ Використання ШІ для профілювання дітей шляхом автоматизованого опрацювання персональних даних для цілей, які можуть негативно вплинути на дітей (зокрема комерційне використання): ризик для прав на захист даних та інші питання захисту (див. «Захист та безпека»)

ТИП ЗАХОДУ	КОНКРЕТНИЙ ПРИНЦИП / ПРАВО	МОЖЛИВОСТІ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ШІ (ПРИКЛАДИ)	РИЗИКИ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ ШІ (ПРИКЛАДИ)
Принципи роботи та заходи	Право на освіту	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Адаптивні системи навчання, пристосовані до потреб та зрілості дітей ▶ Допомога програмам раннього втручання: ШІ передбачає результати учнів і виявляє тих, хто потенційно може вибути зі шкільних систем ▶ Покращений досвід навчання: інвестиції у ШІ в класах ▶ Розширені можливості вчителів: використання ШІ в навчанні та методах навчання ▶ ШІ в ініціативах / програмах з цифрової грамотності забезпечує розширення можливостей дітей та допомогу для безпечного використання ШІ 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Моніторинг поведінки та успішності в класі: ризик порушення особистого життя дітей та скоувальний вплив на їхню здатність вільно діяти та висловлюватися ▶ Збір персональних даних за допомогою освітніх інструментів на основі штучного інтелекту: ризик недотримання / порушення захисту даних ▶ Транслявання стереотипної або упередженої інформації: ризик повторення / погіршення нерівності ▶ Через низьку / брак грамотності та освіченості з питань штучного інтелекту діти піддаються ризикам та не в змозі повною мірою скористатися ШІ
Засоби правового захисту	Засоби правового захисту	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Системи фільтрування можуть блокувати доступ до неправомірного або незаконного контенту ▶ ШІ може використовуватися для допомоги у виявленні, аналізі, вилученні та повідомленні про матеріали, що зображують сексуальне насильство стосовно дітей та інші форми сексуальної експлуатації та жорстокого поводження в Інтернеті, а також для виявлення дітей-жертв та кривдників: більша потенційна швидкість та ефективність, менші можливі ризики та емоційні наслідки для відповідних фахівців 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Маніпулювання алгоритмами для просування замаскованих / таргетованих форм комерційного контенту / реклами або використання профілю дитини, щоб зробити «мікротаргетинг» комерційної реклами ▶ Використання ШІ для створення надзвичайно привабливих ігор, додатків, іграшок тощо, що викликають залежність: ризик надмірного використання та розвитку шкідливих звичок ▶ Технології ШІ, що використовуються для сексуальної експлуатації та жорстокого поводження з дітьми, зокрема й тримінту (наприклад, переконливі фейкові інтернет-профілі), виготовлення реалістичних матеріалів, що зображують сексуальне насильство стосовно дітей, які також можуть обійти геш-системи, моделювання сценаріїв жорстокого поводження (наприклад, інтерактивні «гри», ляльки / роботи)
Remedies	Remedies	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Технології ШІ можуть допомогти у збиранні скарг (обмін повідомленнями або чат-боти), аналізі скарг та ухваленні рішень: потенційно ефективніше ухвалення рішень і швидше забезпечення засобів правового захисту 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Ризик браку механізмів подання скарг / систем відшкодування щодо послуг, технологій зі ШІ тощо. ▶ Коли ШІ використовується в механізмах подання скарг: ризики неетичного розроблення системи, помилок, нечітких алгоритмів та критеріїв ухвалення рішень, що впливають на законність та / або здатність оскаржувати рішення

(Джерело: Збірник та презентація Ради Європи - орієнтовний, неповний огляд, липень 2020 року)

З 2016 року Рада Європи працювала над просуванням прав дитини в цифровому середовищі, розробивши Стратегію з прав дитини (2016–2021). Ключовий документ з цього погляду – Керівні принципи поваги, захисту та реалізації права дитини в цифровому середовищі, ухвалені Комітетом міністрів як CM/Rec(2018)7 у 2018 році. З того часу ці принципи дістали високу оцінку як один з найвичерпніших комплексів стандартів, що сумірно поєднує захист дітей у цифровому світі з просуванням їхніх позитивних прав як кінцевих користувачів цифрових технологій.

Доповнюючи ці принципи та їхню адаптовану для дітей версію «Дізнайся про свої права в цифровому середовищі», опубліковану в травні 2020 року, посібник для осіб, що формують політику, підкреслює важливість спільного підходу для всіх державних органів, громадянського суспільства та приватних зацікавлених сторін. Незалежно від того, чи це робиться через національне законодавство чи завдяки розвитку стратегічного партнерства, добробут дітей у цифровому середовищі повинен стати головним спільним питанням для всіх зацікавлених сторін у 21 столітті.

Цей посібник допоможе різним особам, що ухвалюють рішення, підтримувати дітей, створивши цифровий світ, який, безсумнівно, поважає, захищає та виконує права дитини. Посібник нагадує їм регулярно розглядати нові умови та проблеми, такі як штучний інтелект, а також пропонує численні ресурси та практичні інструменти для перевірки того, чи національне законодавство та політика комплексні та актуальні.

www.coe.int

Рада Європи – провідна правозахисна організація на континенті. До її складу входять 47 держав-членів, зокрема усі члени Європейського Союзу. Усі держави – члени Ради Європи підписали Європейську конвенцію з прав людини – угоду, покликану захищати права людини, демократію та верховенство права. Європейський суд з прав людини наглядає за виконанням Конвенції в державах-членах.